

PESA
Politik, Ekonomik ve Sosyal Arařtırmalar Merkezi

Dindar/Muhafazakâr İşadamları Perspektifinden İslam Ekonomisi ve Katılım Bankacılığı

Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN
Doç. Dr. Mehmet SARAÇ
Doç. Dr. Temel GÜRDAL

Kasım 2013

**DİNDAR/MUHAFAZAKÂR İŞADAMLARI PERSPEKTİFİNDEN İSLAM EKONOMİSİ
VE KATILIM BANKACILIĞI**

Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN
Doç. Dr. Mehmet SARAÇ
Doç. Dr. Temel GÜRDAL

“İslam Ekonomisi” kavramı 1950’lerde Pakistan merkezli olarak ortaya çıkmıştır. İslami kimlik arayışının ve inşasının araçlarından biri olarak ortaya çıkan bu kavram, tabii olarak, özünde dünya bir görüşü barındırmaktaydı. 20. yüzyılın ikinci yarısında bağımsızlıklarını kazanan Müslüman toplulukların bir kısmının “İslam Devleti” kurmaları ve yeni kurulan devletlerin kalkınma sorunları yanında kapitalist ve sosyalist dünya görüşlerinin açmazları İslam Ekonomisi alanını inşa çalışmalarını hızlandırdı.

Yüzyılın üçüncü çeyreğinde yer altı zenginliklerine sahip ülkelerde biriken, bir kısmı “İslami hassasiyet” sahibi muazzam sermaye (petro-dolar) ve bu sermayenin işlenmesi sorunu İslam Ekonomisi vurgusunun, yerini İslami Finansa terk etmesine yol açtı. Tüm Dünyada gözlemlenen finansallaşma ve finans alanının ekonomik alandan ayrılarak gittikçe bağımsızlaşmasının da etkisiyle İslam Ekonomisi önce İslami Finans sonunda da İslami Bankacılık dar alanına hapsedildi.

1990’ların başında yaşanan dönüşümde ortaya atılan “Tarihin Sonu” tezi, Batının “nihai zaferinin” ilanıydı. Batının galibiyetinin bir ayağını da ekonomi oluşturmaktaydı. Teorik üstünlüğün bir de uygulamadaki görece başarı tarafından perçinlenmesi, diğer tüm alternatif arayışlar gibi İslam Ekonomisi arayışlarını da etkiledi.

Türkiye’nin İslam Ekonomisi ile ilişkisi de bu sürecin paralelinde ele alınabilir. Daha çok tercüme eserlerle İslam Ekonomisi arayışı ile tanışan Türkiye’de güçlenen Politik İslam’ın gündem maddelerinden biri de ekonomi olmuştur. 1980’lerde önce dış ticaret, ardından finansal sektör ve nihayetinde sermayenin serbestleşmesi ile yaşadığı liberalizasyon süreci yanında, Türkiye 1980’lerin başında bir de faizsiz özel finans kurumlarıyla tanışmıştır.

1990’larda Dünyada yaşananlar ve Türkiye’ye özel gelişmeler, İslam Ekonomisi arayışlarının da önemli ölçüde bitmesine veya ertelenmesine neden olmuştur. Bu arada Özel Finans Kurumlarının sayısı ve bankacılık sektöründeki yeri ve önemi artmış, sonradan “Katılım Bankaları”na dönüşerek bankacılık kanunu ve bankacılık sistemi kapsamına alınmıştır. Özgün İslam ekonomi paradigmasının bir ürünü olmaktan çok, statüko içinde pragmatik bir çözüm arayışının ürünü olan bu yapıların, özlenen faizsiz sisteme ne kadar yakın oldukları da hep sorgulana gelmiştir.

Türkiye’de dindar/muhafazakâr işadamlarının sayısı hızla artmakta ve bu işadamlarının ekonomik bütün içinde yeri hızla büyümektedir. Kurdukları örgütler ile ekonomik ve politik bilinirlikleri artan bu işadamlarının temsil ettikleri Anadolu sermayesinin “yeni” Türkiye’nin en önemli belirleyicileri oldukları tartışılmaktadır.

- 1) Dindar/muhafazakâr işadamlarına göre, İslam Ekonomisi diye ayrı bir alan teorik olarak var mıdır?
- 2) Şu anda geline teorik düzey ne olursa olsun İslam Ekonomisi bir “amaç/ideal/ülkü” olarak benimsenmekte midir?
- 3) İslam Ekonomisi kapsam olarak nedir? Faizsiz bankacılık ve helal olanı üretmek ve pazarlamak dışında İslam Ekonomisi aslında piyasa ekonomisi midir? Bir başka ifadeyle, anlaşılan şey özetle faizin olmadığı ve zekât ve sadaka ile sosyal adaletin kısmen sağlandığı bir piyasa ekonomisi midir?
- 4) Başta katılım bankacılığı olmak üzere İslam Ekonomisinin mevcut tezahürleri uygulamada ne ölçüde yer edinmiştir?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İslam ekonomisinin ayrı bir disiplin olarak varlığına ilişkin algı veya kabulün düzeyi ve İslam ekonomisinin özellikle bankacılık alanında somutlaşan mevcut tezahürlerinin uygulamada kazandığı başarıyı araştırmak öncelikle anakütlenin tespitini gerektirir. Ne işadamı vasfı ne de tek başına dindar olma vasfı araştırmanın peşine düştüğü soru(n)ları irdelemeye yönelik bilgiyi bize sağlamaz. Anakütle, İslami hassasiyet olarak tanımlayabileceğimiz dindarlık ve paraya sahip olma ve/veya işadamı olma vasıflarını taşımalıdır. Bu araştırmada, pratik bir yaklaşım sergilenerek kamuoyunda dindar/muhafazakâr işadamlarını bünyesinde topladığı kanaati bulunan dört işadamı derneği üyeleri anakütle olarak kabul edilmiştir.

Dört işadamı derneği içinde en önce kurulan dernek olan Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) ise 33 şubesi, 105 irtibat noktası ve 3 bin 300 civarında üyesi olan bir işadamı derneğidir.¹ 1998 yılında kurulan ve halen 13 şubesi bulunan Anadolu Aslanları İşadamları Derneği (ASKON) 1990’lı yıllarda kendini hissettiren Anadolu sermayesinin temsilcisi olma niyetinde olan diğer bir işadamı örgütüdür; halen 600’e yakın üyesi bulunmaktadır.² Yedi bölgesel federasyondan oluşan ve bünyesinde toplamda 176 işadamı derneği ve 45 bin civarında üye barındıran Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) 2005 yılında kurulmuştur.³ 2005 yılında kurulan Tüm Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜMSİAD) 52 yurtiçi 6 yurtdışı şubesi ve 10 bin civarında üyesi bulunan bir işadamı örgütüdür.⁴

Tablo 1: Anakütleyi Oluşturan İşadamı Örgütlerinin Üye Sayıları

Dernek	Üye Sayısı	Yüzde (Yaklaşık)
MÜSİAD	3.300	5,61
ASKON	580	0,99
TUSKON	45.000	76,4
TÜMSİAD	10.000	17
Toplam (Yaklaşık)	58.880	100

Kaynak: Üye sayıları derneklerin web sitelerinden yaklaşık olarak derlenmiştir.

¹ <http://www.musiad.org.tr/Tarihce.aspx>

² <http://www.askon.org.tr/kurumsal-biyografi>

³ <http://www.tuskon.org>

⁴ <http://www.tumsiad.org.tr>

MÜSİAD, ASKON, TÜMSİAD ve TUSKON işadamları dernek ve konfederasyonu üyeleri anakütle olarak kabul edilecektir. Bu örgüte mensup işadamlarının İslam Ekonomisi teorisine ve İslam kaynaklı uygulamalara en yakın işadamları olduğu kabulüne dayanan bu seçim bir taraftan günümüz siyaset-ekonomi ilişkisine dair bilgiler sunarken diğer taraftan söz konusu örgütler arasında konuya ilişkin farklılıkların belirlenmesine de imkân tanınması ile sosyolojik tespitlere de kapı aralayabilecektir.

Araştırma kapsamında işadamları örgütlerinin internet sitelerinden alınan e-posta adreslerine gönderilen mesajlarla online anketi⁵ doldurmaları talep edilmiş; ardından bu kuruluşların şubelerine ve toplantılarına gidilerek anketler yüz yüze yapılan görüşmelerle tamamlanmıştır.

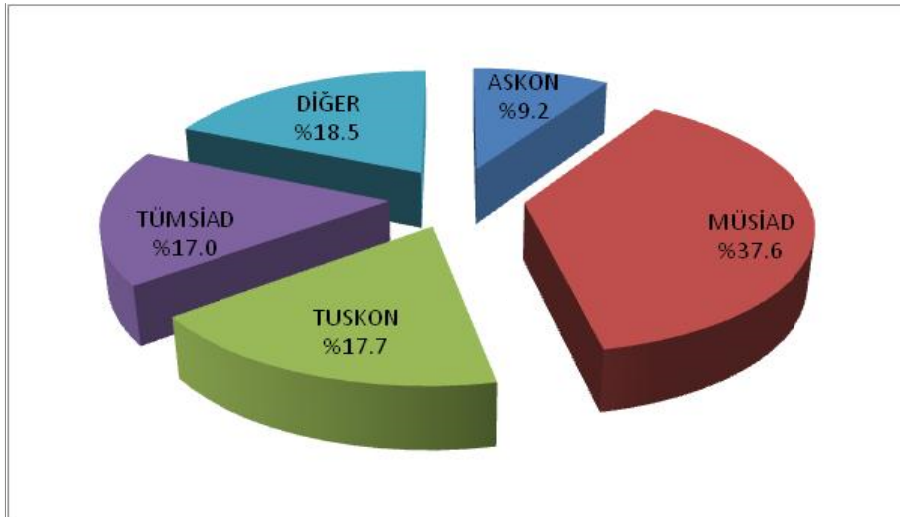
Toplam 1048 işadamlarının katıldığı anketlerden analize elverişsiz olanlar elendikten sonra 941 anket üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmanın sonuçları üç bölüm halinde sunulacaktır. İlk bölümde alan araştırmasının katılımcılarına ilişkin demografik bilgiler verilecektir. İkinci bölümde dindar işadamlarının İslam ekonomisine ilişkin değerlendirmeleri ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise işadamlarının katılım bankacılığına ilişkin değerlendirmeleri ve katılım bankacılığına karşı tutumları irdelenecektir.

BÖLÜM I

ANKET KATILIMCILARINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

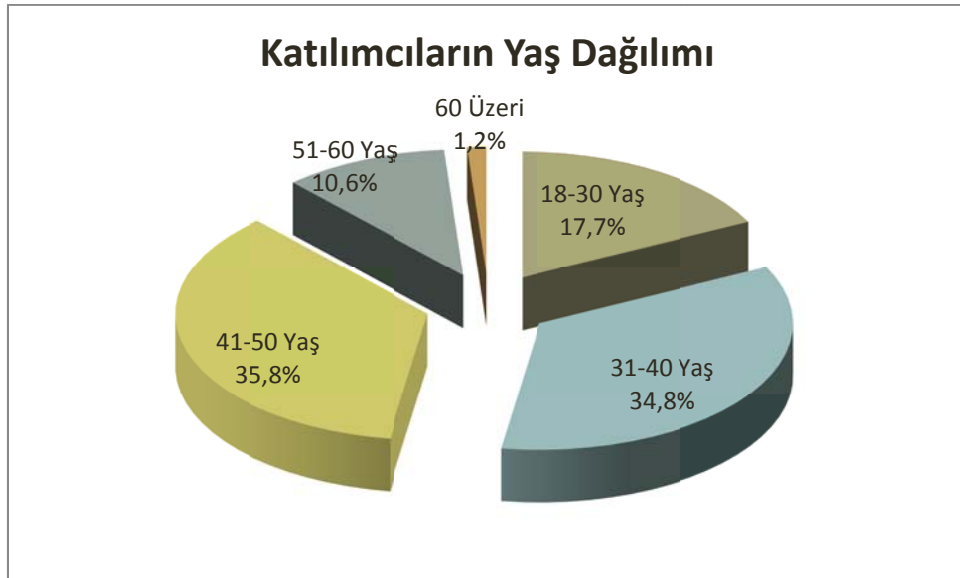
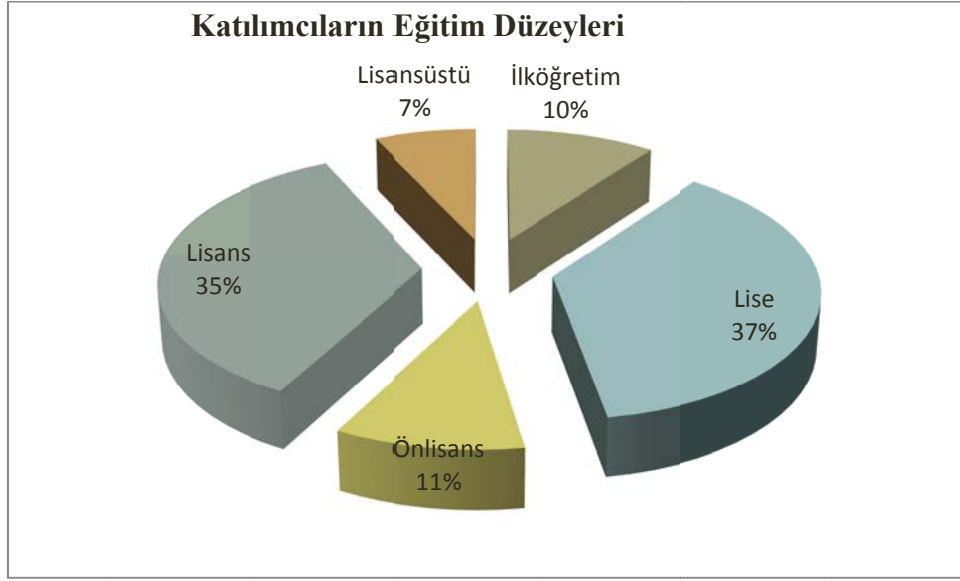
Katılımcıları üye oldukları işadamları örgütüne göre ayırdığımızda, Grafik 1’den izlenebileceği gibi, MÜSİAD üyeleri yaklaşık yüzde 38 ile başı çekmektedir. Katılımcıların yaklaşık yüzde 18’i TUSKON; yüzde 17’si ise TÜMSİAD üyesidir. Katılımcıların yüzde 9’u ASKON üyesi iken yaklaşık yüzde 18,5’i diğer kategorisini işaretlemişlerdir. Bunun nedeni, özellikle konfederasyon içinde olan lokal derneklere üye olmalarına rağmen katılımcıların kendilerini bu örgütlere üyelikle tanımlamamaları olabilir.

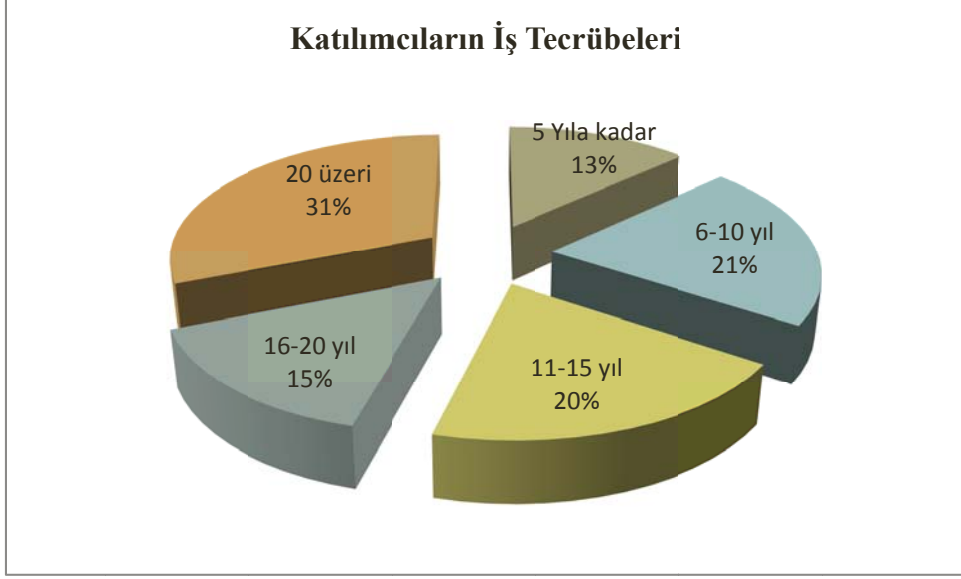

Grafik 1: Katılımcı İşadamlarının Derneklerine Göre Dağılımı

⁵ <https://docs.google.com/spreadsheet/viewform?formkey=dEY4S1V6N3I0QVo2cDZKdEd5N1RXR1E6MQ>

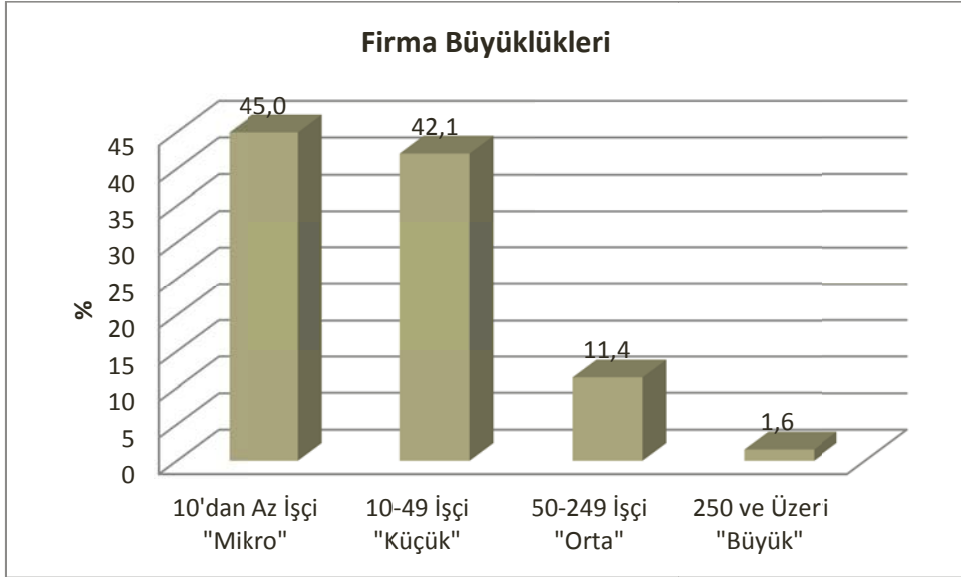
Grafik 2’de katılımcıların eğitim seviyeleri, yaş ve iş tecrübelerine ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların yaklaşık yüzde 53’ü önlisans veya lisans düzeyinde eğitim almışlardır. Katılımcıların yüzde 70’i 30-50 yaş aralığında iken sadece yüzde 1’i 60 yaşın üzerindedir. Katılımcıların yüzde 35’i on yıla kadar iş tecrübesine sahiptir. İş tecrübesi 10-20 yıl ve 20 yıl üzeri olan işadamlarının oranı yaklaşık üçte birlerdedir. Tablo 1’den görüleceği üzere katılımcıların eğitim düzeylerinde dengeli bir dağılım söz konusudur. Yaş dağılımında ise genç-orta yaş grubunun ağırlıklı olması, bu kesimin dinamik yapısını, Türkiye’nin genç girişimci gücünü işaret eder niteliktedir. Muhtemeldir ki öylesi bir araştırma bundan on yıl önce yapılmış olsaydı, eğitim profili daha düşük ve yaş ortalaması da daha yüksek olacaktı.

Grafik 2: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Firmaların başta finansman olmak üzere aldıkları kararlarda önemli etkiye sahip faktörlerden biri işletme ölçeğidir. Grafik 2’de çalışan sayısının ölçü olarak alındığında katılımcı firmaların büyüklükleri yer almaktadır. Katılımcıların yüzde 87’si mikro veya küçük ölçekli (50 işçiden az işçi çalıştıran) firmalardır. Firmaların sadece %1,6’sı 250’den fazla çalışanı olan büyük firmalardır.

Grafik 3: Katılımcıların Firma Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Katılımcıların İslam ekonomisi ve katılım bankacılığına karşı tutum ve düşünceleri ile üye oldukları işadamları örgütü, eğitim seviyeleri ve işletme ölçekleri ilişkilidir. Bu yüzden rapor içinde bu çapraz ilişkiler gerektiğinde kullanılmıştır.

BÖLÜM 2

DİNDAR/MUHAFAZAKÂR İŞADAMLARININ İSLAM EKONOMİSİNE BAKIŞI

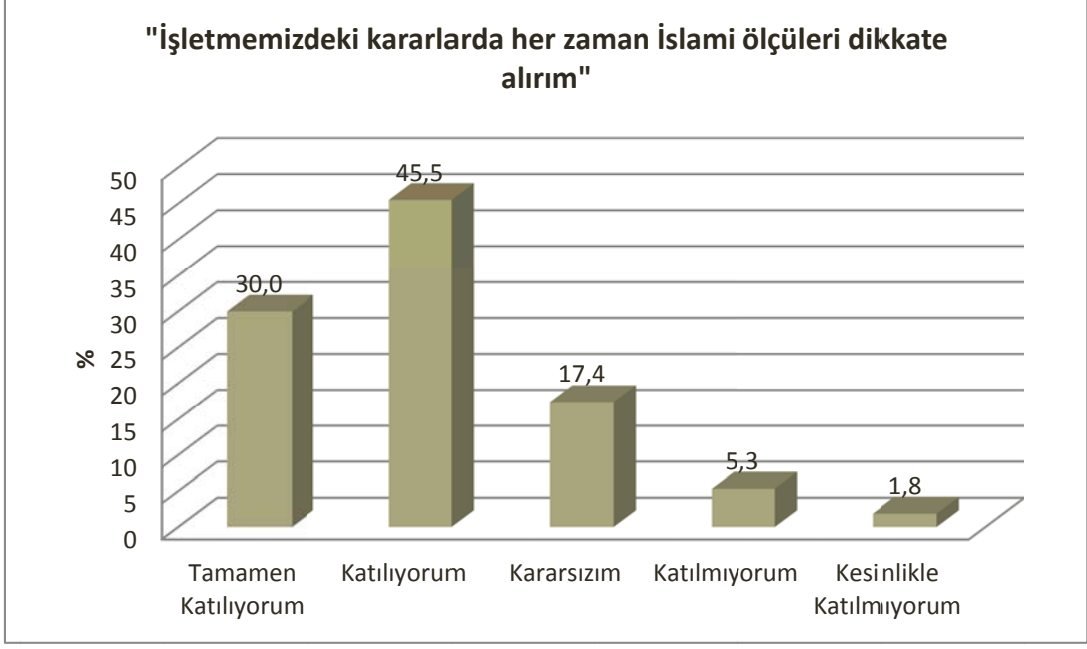
Dindarlık, dini inanışa sahip kişinin tutum ve davranışlarına tabi olduğu dinin yön vermesidir. Bir bakıma dinin hayata yansımasıdır. Bir diğer ifadeyle, dindarlık bir taraftan içsel, gözlenemeyen bir değişkenken, dini öğretinin hayata yansımalarına bakılarak dindarlık konusunda bir değerlendirme yapılabilir. Burada önce dindarlığın mali yansımaları ele alınarak bir “mali dindarlık endeksi” geliştirilecek; ardından işadamlarının İslam ekonomisine ilişkin değerlendirmeleri irdelenecektir.

Dindarlığın Ölçüsü Olarak Mali Dindarlık Endeksi

Ağırlıklı olarak dindar/muhafazakâr işadamlarını bünyesinde barındıran dört kuruluşun üyeleriyle yapılan ankette dindarlık varsayımının geçerliliğini test etmek amacıyla bazı sorular kullanılmıştır. Türkiye’de şu ya da bu ölçüde İslami duyarlılık sahibi işadamlarını bünyesinde barındıran derneklerin üyesi olan anket katılımcılarının işleri ile ilgili “dindarlık düzeyini” ölçmek zordur. Dindarlık, birçok boyutu olan gözlenemeyen (latent) değişkendir. Doğrudan ifadelerle kişilere dindar olup olmadıkları sorulabilir. Ancak dindarlığın bu bireysel değerlendirme ötesinde davranışlara yansımaları gerektiği düşünülerek inancın tutumlar üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla sorular yöneltilip buradan bireylerin dindarlığına yönelik sonuçlar çıkarmak ele aldığımız konuya uygun düşmektedir.

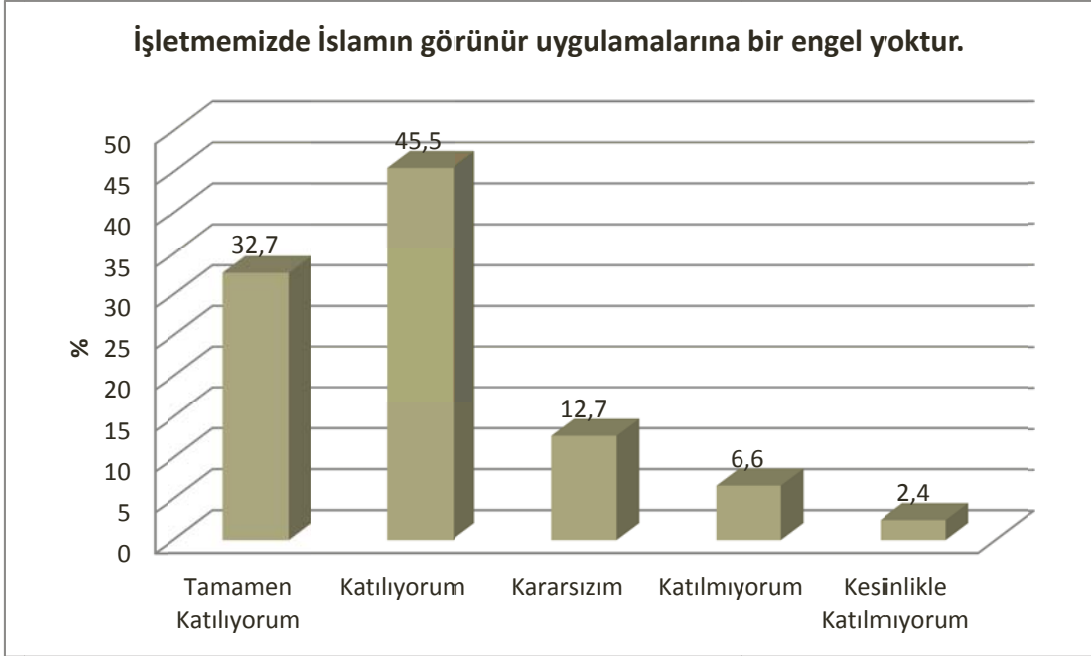
Mali yükümlülükleri ve tavsiyeleri içeren bu soru ve önermelere ilişkin frekanslar aşağıdaki grafiklerde sergilenmektedir. Ancak buna geçmeden önce bir hususu dikkate sunmakta fayda umulmaktadır: “Zekât dışında düzenli olarak hayır yaparım” önermesine yanıt veren bazı katılımcılar, aslında ortalamaya göre daha fazla hayır yapsalar bile dindarlık hassasiyetinden dolayı bunu yeterli görmediklerinden “katılmıyorum” cevabını verebilirler. Öte yandan bazı katılımcılar (belki de dindarlıkta derece olarak zayıf olanlar) yaptıkları hayırları fazlasıyla yeterli gördüklerinden “kesinlikle katılıyorum” cevabını verebilirler. Bu yüzden verilen cevaplar, eğer bir ölçüm yapılabilse ulaşılabilecek tespitlerden farklı bir profil ortaya çıkarabilir. Ancak yine de katılımcıların mali yükümlülükler bakımından kendi değerlendirmelerini içeren yanıtları bize “mali dindarlık” konusunda bir bilgi verebilir.

Grafik 4’te katılımcılara “işletmelerinde karar verirken İslami ölçüleri dikkate alıp almadıkları” sorulmuştur. Katılımcıların dörtte üçü “kararlarında her zaman İslami ölçüleri dikkate” aldığına inanmaktadır. Önermeye katılmayanların oranı ise yaklaşık olarak %7’dir.

Grafik 4: Katılımcıların Firmalarında İslami Ölçülerde Hassasiyetleri

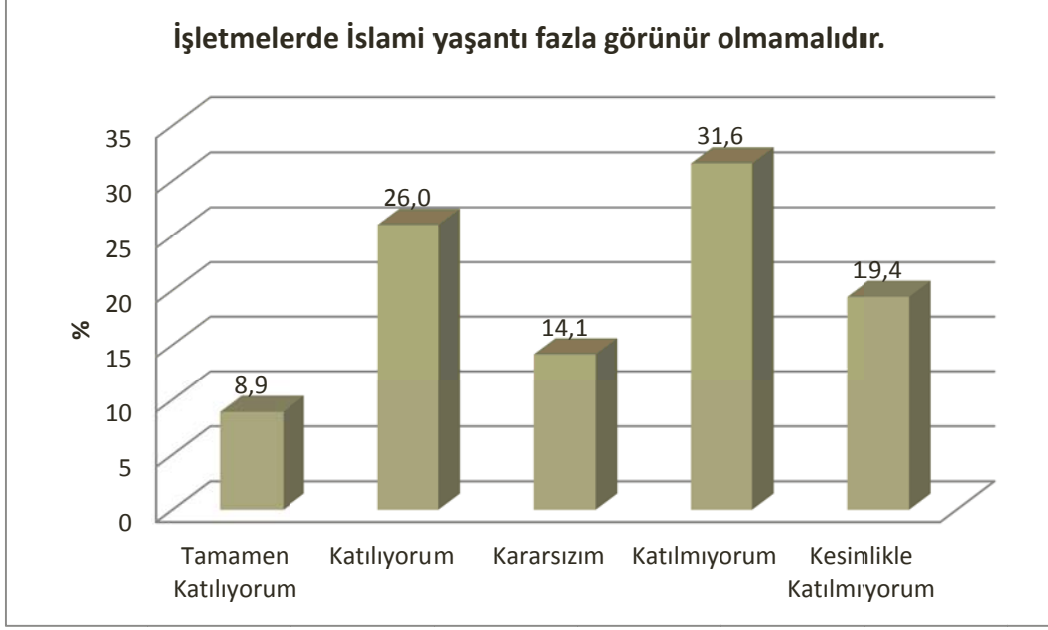
Katılımcılar işletmelerinde "İslamın görünür uygulamalarına bir engel" koymakta mıdır? Grafik 5'teki sonuçlara göre, "İslamın görünür uygulamalarına engel yoktur" önermesine katılanların ve katılmayanların oranı bir önceki önermeden yüksektir (yaklaşık olarak %2).

Grafik 5: Katılımcıların İşletmelerinde İslam'ın Görünür Uygulamalarının Yeri

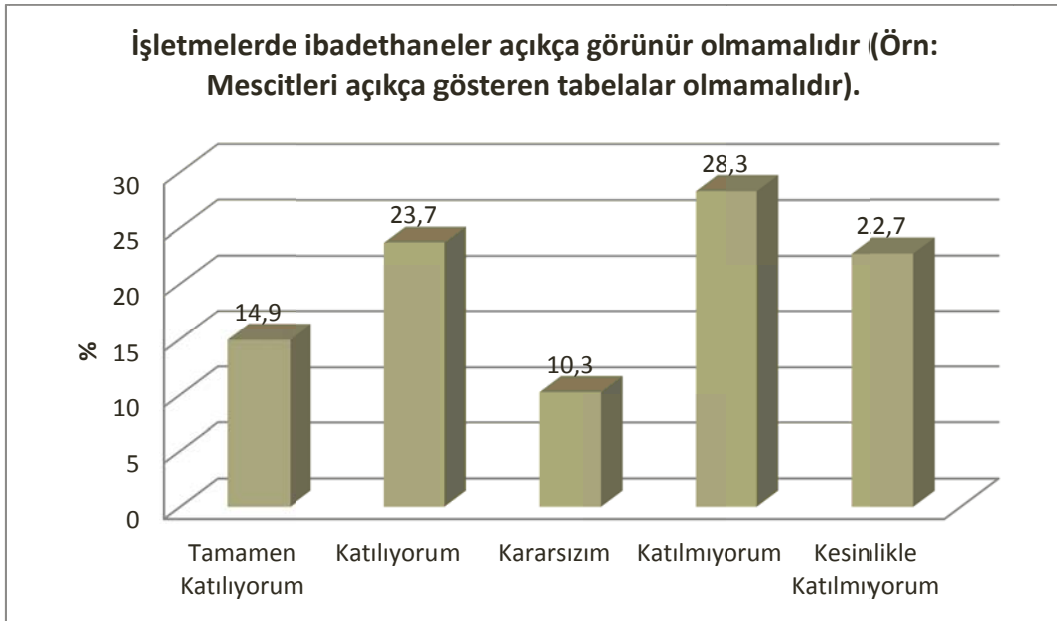
Bir önceki önerme dindarlığın iş çevresinde dışavurumunu araştırmaktadır. İslami olanın gösterişle dışavurumuna İslami nedenlerle karşı çıkılması söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle "işletmelerde İslami yaşantı fazla görünür olmamalıdır" önermesi yöneltilerek katılımcıların

görüşü elde edilmeye çalışılmıştır. Grafik 6'ya göre, katılımcıların üçte biri bu önermeye katılırken yarısından fazlası işletmelerde İslami yaşantının görünür olmasında bir sakınca görmemektedir.

Grafik 6: Katılımcıların İslami Yaşantının Görünür Olmasına Yaklaşımları

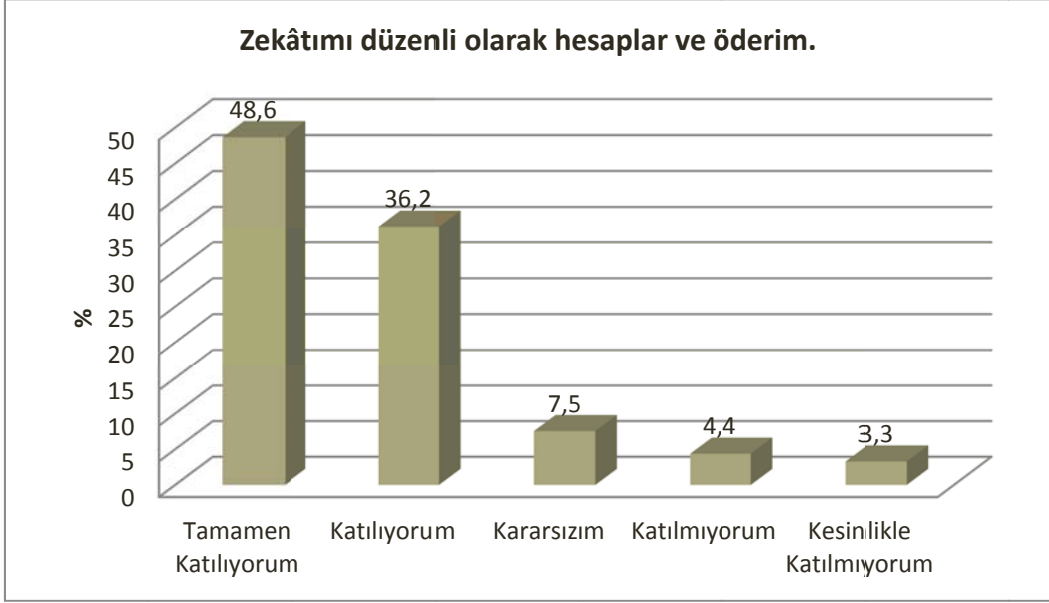
Grafik 7'de "işletmelerde ibadethaneler açıkça görünür olmamalıdır" önermesine katılımcıların cevapları yer almaktadır. Bu soruyla işadamlarının işletmelerindeki fiili uygulama öğrenilmeye çalışılmıştır. Önermeye katılanların oranı biraz daha yükselerek %40'a yaklaşmaktadır. Buna karşın önermeye katılmayanların oranı yüzde 51'dir.

Grafik 7: Katılımcıların İşletmelerde İbadethanelere Yaklaşımı

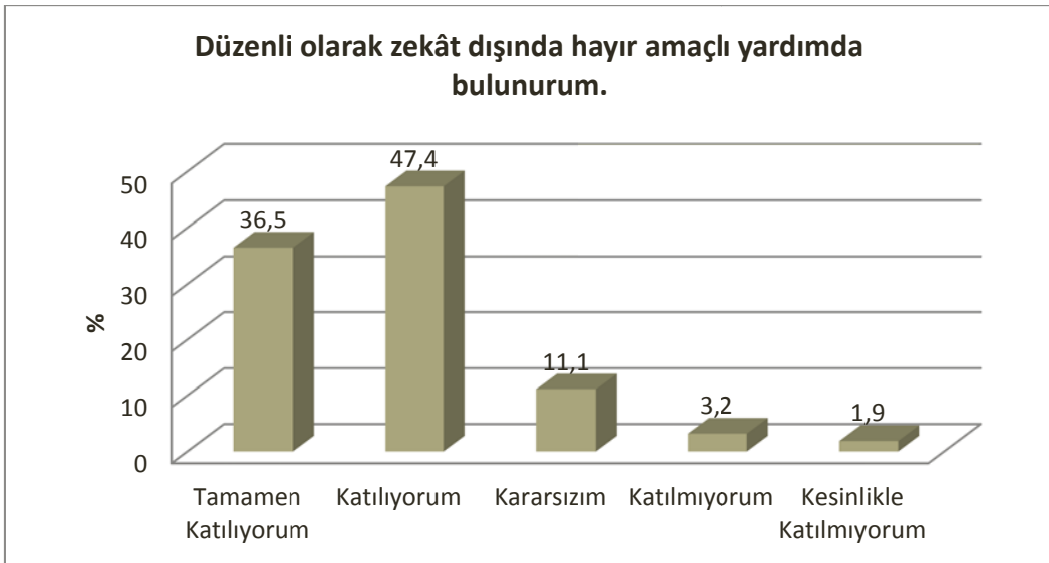
Mali yükümlülükler ve tavsiyeler söz konusu olduğunda işadamlarının tavrını öğrenmek amacıyla "zekâtımı düzenli olarak hesaplar ve öderim" önermesi yöneltmiştir. Grafik 8'deki

sonuçlara göre, bu önermeye katılımın %85 olduğu görülmektedir. Elbette zekât konusunda daha hassas olan kimi dindarların yaptıklarını yeterli görmeyerek katılmıyorum yanıtını vermiş olma ihtimali de söz konusudur.

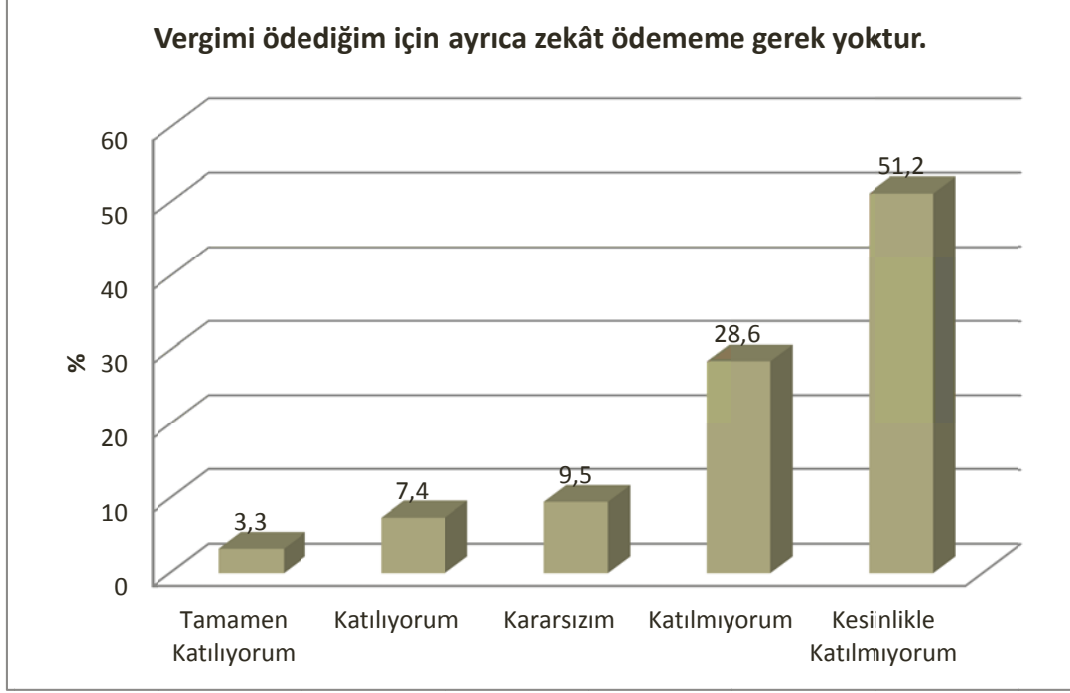
Grafik 8: Katılımcıların Zekâta Karşı Tutumları

İşadamları zekât dışında hayır amaçlı yardımda bulunmakta mıdır? Zekât, İslam’da belli şartları sağlayan bireyler üzerinde bir yükümlülüktür. Bunu dışında kalan hayır amaçlı yardımlar (sadaka) farz olmamakla beraber sıkça vurgulanan bir tavsiyeye uyulmasının sonucudur. Grafik 9’da sergilenen sonuçlara göre, katılımcıların yaklaşık %84’ü zekât dışında düzenli olarak hayır amaçlı yardımda bulunmaktadır. Bu oran zekâtını düzenli olarak hesaplayıp ödeyenlerin oranına yakındır. Yine de zekâtın ödenmesiyle ilgili önermeye “kesinlikle katılıyorum” cevabı daha yoğunken “hayır amaçlı yardımda bulunurum” önermesinde “katılıyorum” cevabı daha yoğundur.

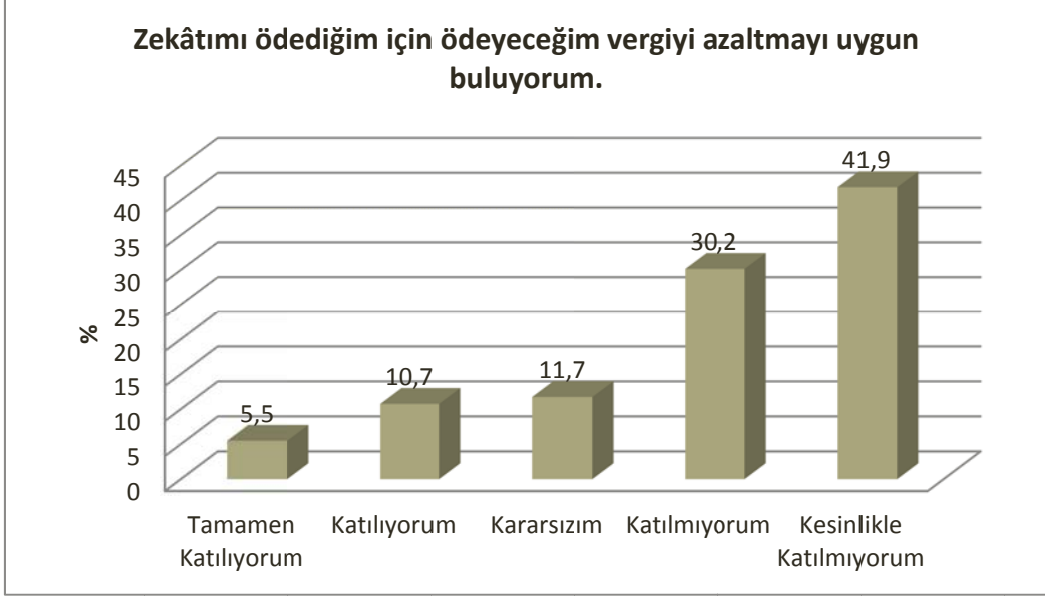
Grafik 9: Katılımcıların Hayır Amaçlı Yardımları

İşadamlarının zekâtla vergi arasında ilişki kurup kurmadıklarını ölçmek amacıyla iki soru yöneltilmiştir. İlki “vergimi ödediğim için ayrıca zekât ödememe gerek yoktur” önermesidir. Grafik 10’daki sonuçlara göre, beklendiği gibi, vergiyi zekâtı ödediği için ödememeyi uygun bulan katılımcı oranı yüzde 11’le oldukça düşüktür.

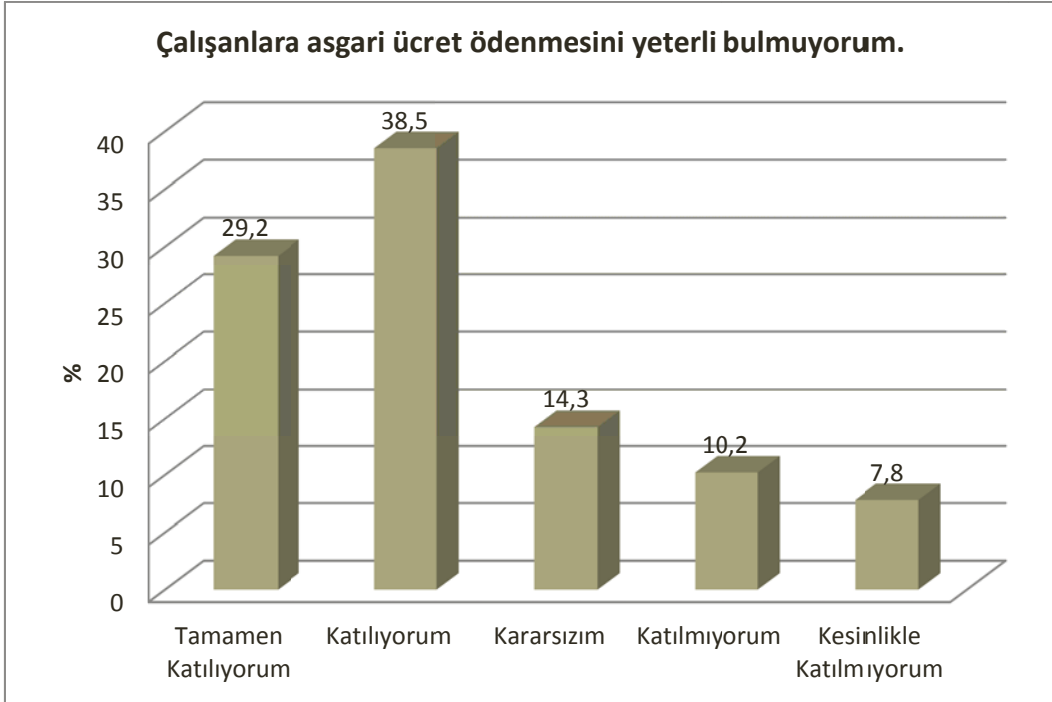
Grafik 10: Zekât Nedeniyle Verginin Ödenmemesi

Zekât-vergi ilişkisine dair ikinci önerme ise “zekâtımı ödediğim için ödeyeceğim vergiyi azaltmayı uygun buluyorum” önermesidir. Grafik 11’de yer alan sonuçlara göre, bu önermeye katılım biraz daha yüksek çıkmış, yaklaşık yüzde 16’lara ulaşmıştır. Ama yine de işadamlarının zekâtı vergiden ayrı tuttukları ve bir mali ibadet olan zekâta oldukça önem verdikleri anlaşılmaktadır.

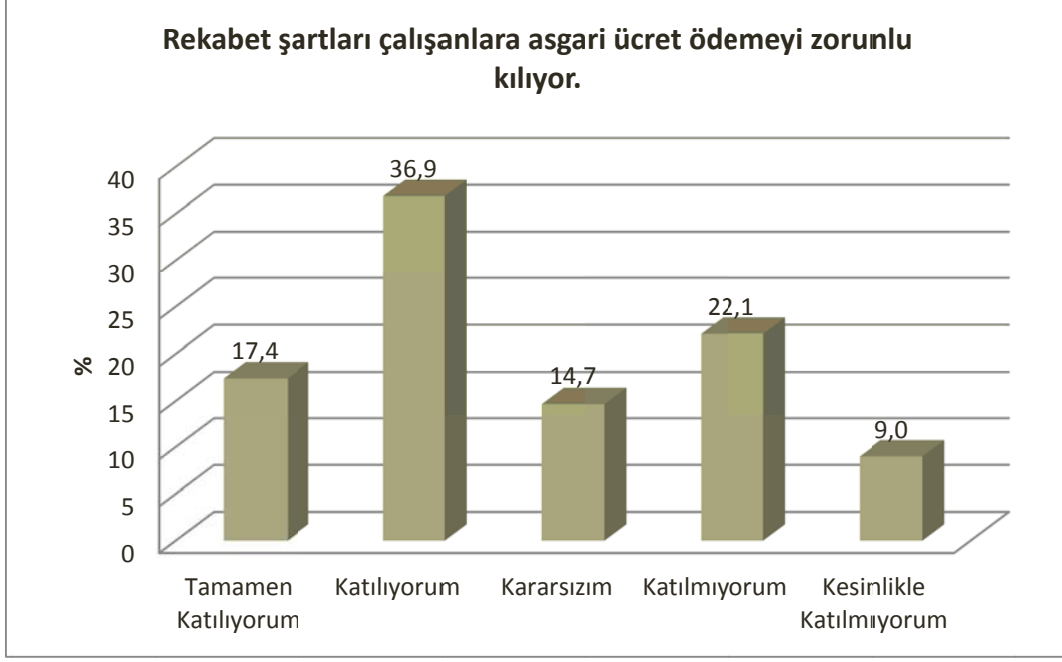
Grafik 11: Zekât Nedeniyle Verginin Azaltılması

İşadamları asgari ücreti yeterli görüyorlar mı? Grafik 12'ye göre, işadamlarının yaklaşık %68'i "çalışanlara asgari ücret ödenmesini yeterli" bulmamaktadırlar. Katılımcıların sadece %18'i asgari ücreti yeterli bulmaktadır.

Grafik 12: Katılımcıların Asgari Ücret Değerlendirmesi

Bu sonuç ilk bakışta çarpıcı olmasına rağmen fiili uygulama konusunda yeterli ipucu vermemektedir. Bir diğer ifadeyle, asgari ücreti yeterli bulmamakla beraber işletmeler örneğin rekabet şartlarının bir sonucu olarak asgari ücret ödemek zorunda kalabilirler. Grafik 13'teki rakamlara göre, katılımcıların yaklaşık %54'ü bu önermeye katılmaktadırlar. Yine de yaklaşık üçte birlik bir işadamları kitlesinin önermeye katılmadığı görülmektedir.

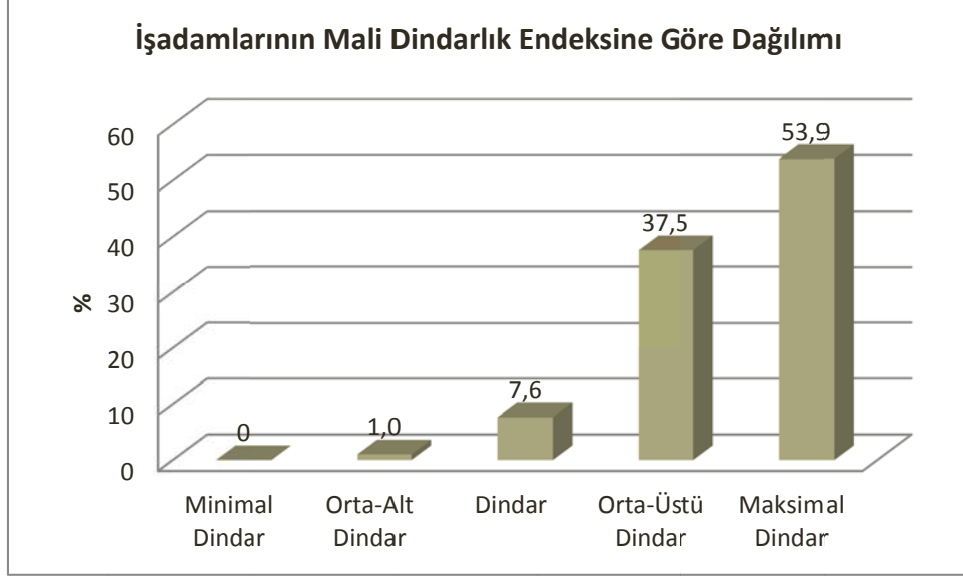

Grafik 13: İşletmelerde Asgari Ücret Uygulaması

Dindar işadamlarının İslam ekonomisi algısı ve katılım bankacılığına karşı bakış ve tutumunu irdeleyen bu araştırmada anakütle MUSİAD, ASKON, TUSKON ve TÜMSİAD üyesi işadamları olarak tanımlanmıştır. İşadamlarının “mali dindarlığını” ölçmek amacıyla ankette kullanılan soruların iç tutarlılığı baz alınarak bir “mali dindarlık endeksi” oluşturulmuştur. Aşağıda yer alan dokuz önerme mali dindarlığı ölçmek amacıyla kullanılmıştır.

1. “Bankacılık hizmetleri alırken, ekonomik açıdan ticari bankalara göre daha dezavantajlı olsa da öncelikle katılım bankalarıyla çalışırım”
2. “İşletmemizdeki kararlarda her zaman İslami ölçüleri dikkate alırım”
3. “İşletmemizde İslamın görünür uygulamalarına bir engel yoktur”
4. “İşletmelerde İslami yaşantı fazla görünür olmamalıdır”
5. “İşletmelerde ibadethaneler açıkça görünür olmamalıdır”
6. “Zekâtımı düzenli olarak hesaplar ve öderim”
7. “Vergimi ödediğim için ayrıca zekât ödememe gerek yoktur”
8. “Düzenli olarak zekât dışında hayır amaçlı yardımda bulunurum”
9. “Çalışanlara asgari ücret ödenmesini yeterli bulmuyorum”

Cronbach’s Alpha değeri kullanılarak iç tutarlılık ölçüldüğünde 2, 3, 6, 7 ve 8 nolu önermeler aynı gözlenemeyen değişkenin (dindarlık) farklı boyutlarını ölçer bulunmuştur (Cronbach’s Alpha katsayısı 0,72). Grafik 14’te görüldüğü gibi, katılımcıların %91’i orta-üstü veya maksimal dindar kategorisindedir.

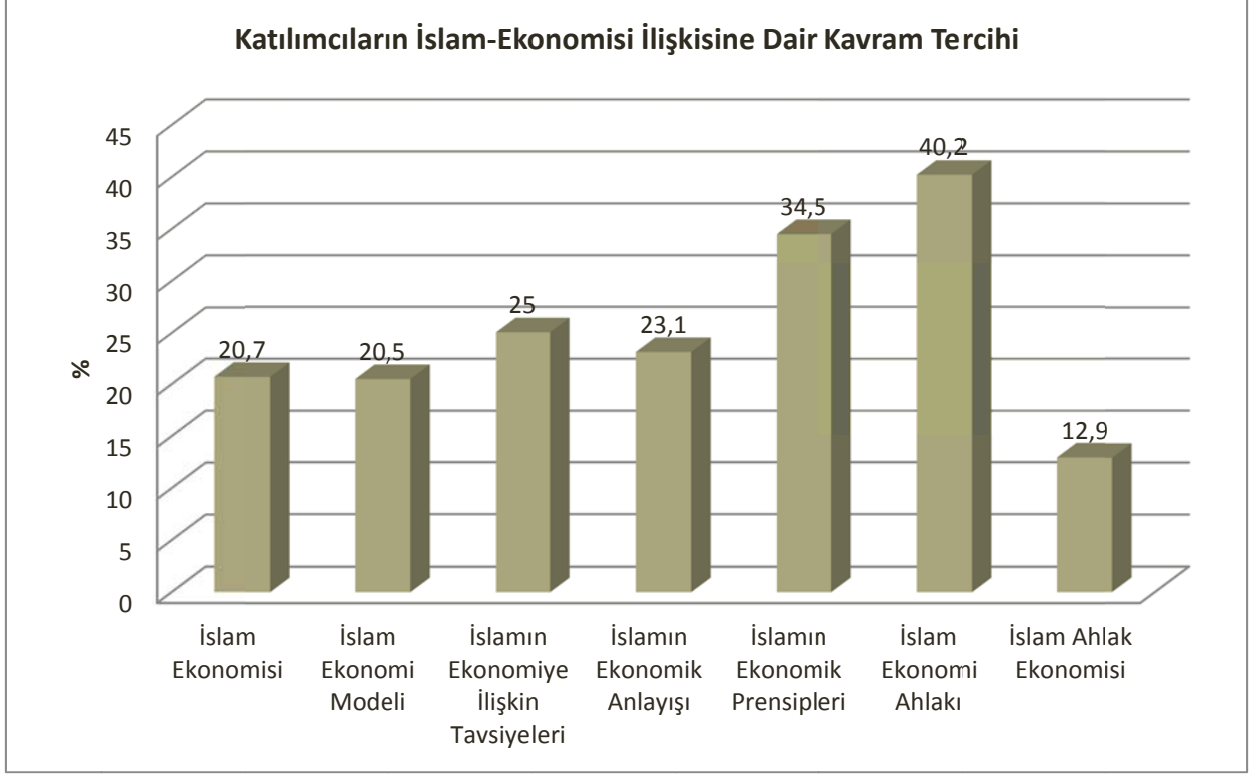

Grafik 14: Mali Dindarlık Endeksi

Dindar İşadamlarının İslam Ekonomisine Bakışı

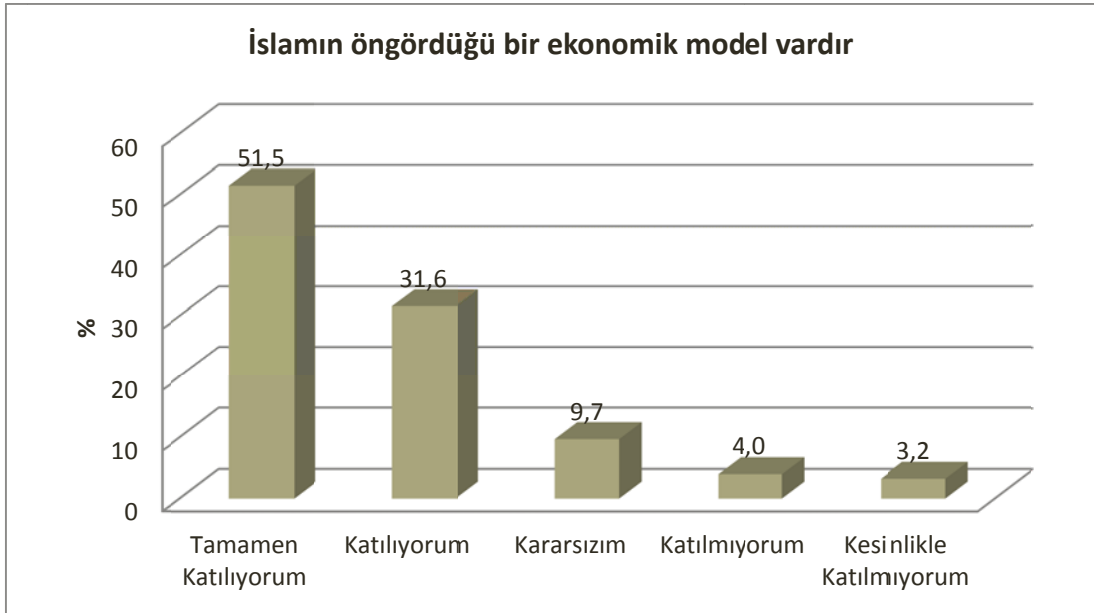
Türkiye'nin çoğunluğunun tabi olduğu İslam dininin, yaşama, ekonomik ilişkileri de kapsayan bir çerçeve içinde müdahil olduğu kabul edilmektedir. Katılımcılar İslam-ekonomi ilişkisine hangi kavram penceresinden bakmaktadır?

Bu soruda öne çıkan ifadeler tespit edilmeye çalışıldığından katılımcılar, birden fazla seçenek işaretlemekte serbest bırakılmışlardır. Grafik 15'te sergilenen cevaplara göre, "İslam ekonomisi ahlakı" %40 ile en çok tercih edilen ifade olurken, "İslamın ekonomik prensipleri" ve "İslamın ekonomiye ilişkin tavsiyeleri" sırasıyla %35 ve %25 ile öne çıkan diğer tercihler olmuştur.

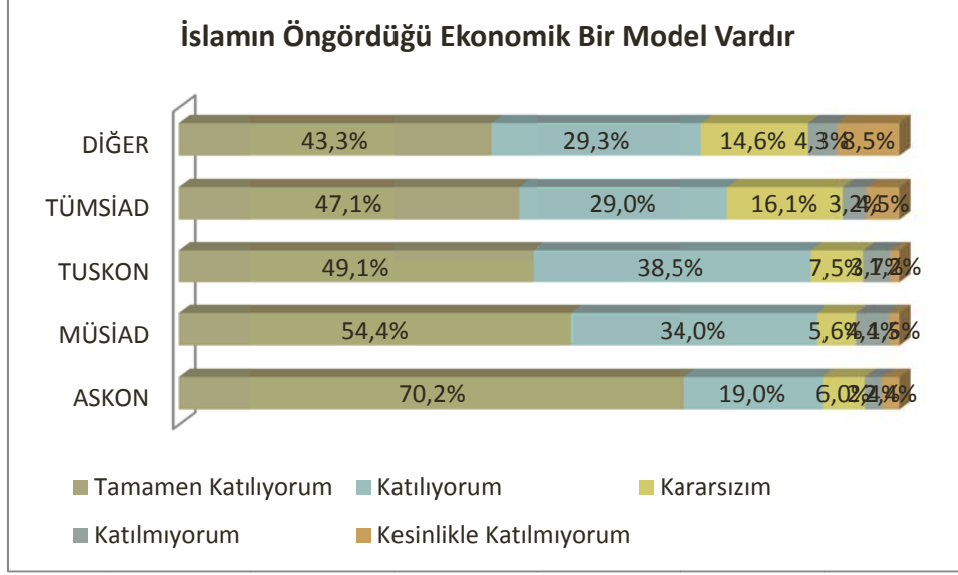
Grafik 15: İslam-Ekonomi İlişkisinde Kavramsal Çerçeveye İlişkin Bulgular

İslamın bir ekonomik modeli söz konusu mudur? Grafik 16'ya göre, katılımcıların yaklaşık olarak %83'ü (tamamen katılıyorum veya katılıyorum diyenlerin toplamı) "İslamın öngördüğü bir ekonomik model vardır" önermesini kabul etmektedirler. Bu araştırmanın peşinde olduğu ve yukarıda formüle edilen ilk iki sorunun alandaki karşılığını tespit etmek amacıyla yöneltilen en doğrudan sorudur. Bu bulguya göre MÜSİAD, ASKON, TUSKON ve TÜMSİAD üyeleri, uygulamadaki durum ne olursa olsun İslam ekonomisinin varlığını kabul etmektedir.

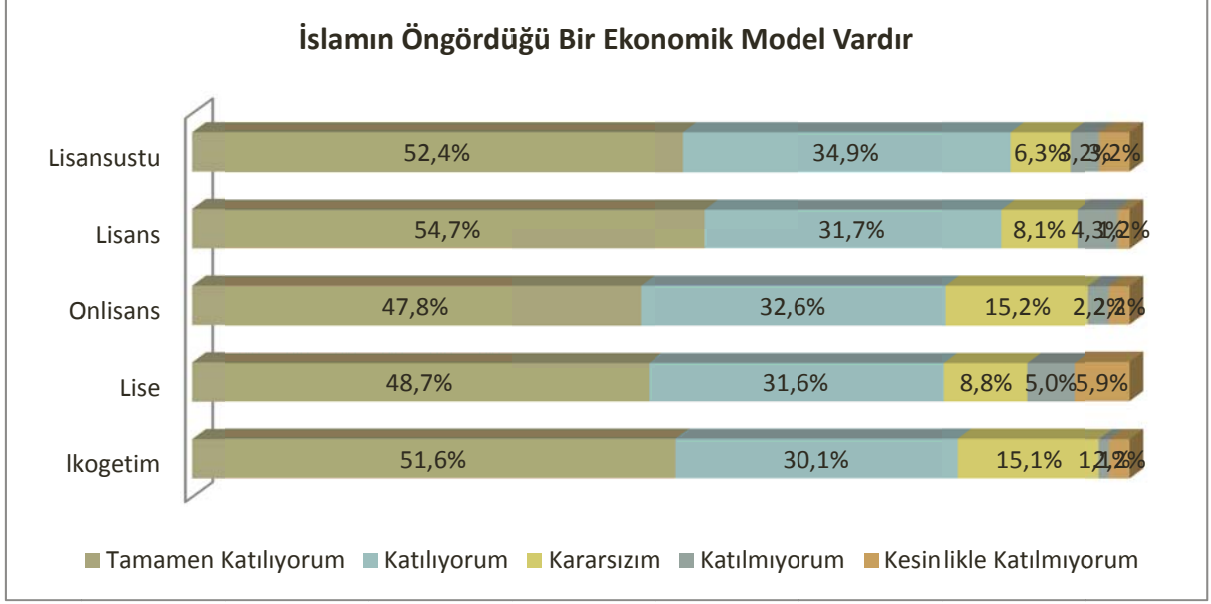
Grafik 16: Katılımcılara Göre İslami Ekonomik Modelin Varlığı

“İslamın öngördüğü bir ekonomik model vardır” önermesine katılım açısından işadamları örgütlerinin arasında bir farklılaşma var mıdır? Grafik 17’de yer alan bulgulara göre, ASKON, MUSİAD ve TUSKON üyeleri önermeye yüzde 90’a yakın oranlarda destek verirken TÜMSİAD arasında destek yüzde 76’ya gerilemektedir. “Tamamen katılıyorum” cevabı esas alındığında ise önermeyi sahiplenme açısından sıralamanın ASKON, MÜSİAD, TUSKON ve TÜMSİAD şeklinde belirlediği görülmektedir.

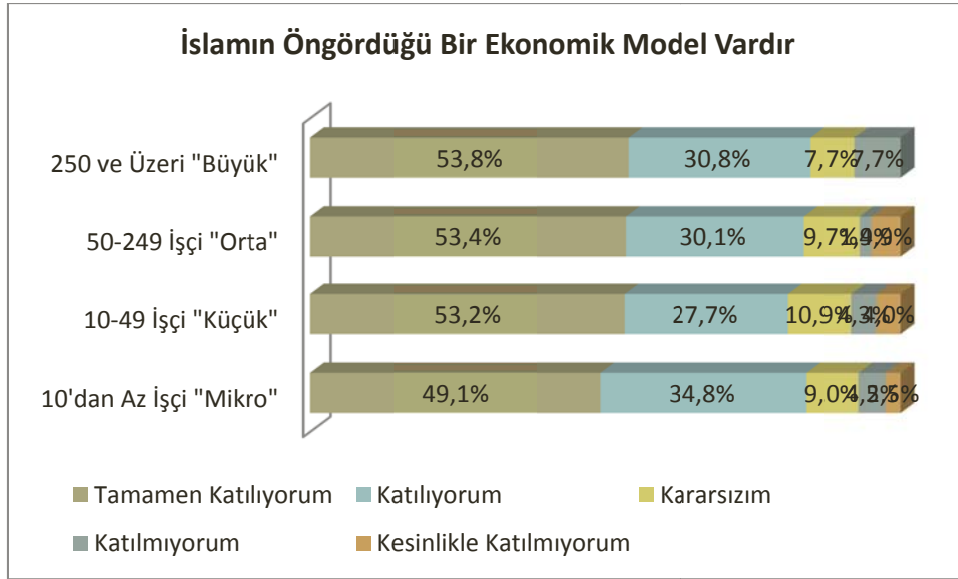
Grafik 17: İslami Ekonomik Modelin Varlığına İlişkin Kanaatlerin İşadamları Kuruluşlarına Göre Dağılımı

Katılımcıların eğitimi düzeyi ile İslamın öngördüğü bir ekonomi modelinin varlığına inanma arasında bir ilişki var mıdır? Grafik 18’de sergilendiği gibi, ilköğretim, lise ve önlisans eğitimlilerin yaklaşık yüzde 80 ila yüzde 82’si önermeye katılırken bu oran lisans ve lisansüstü eğitimlilerde yüzde 86’ları aşmaktadır. Böylece eğitim düzeyi arttıkça İslamın ekonomik bir model öngördüğü kabulü artmaktadır. Kararsızların en yüksek olduğu gruplar ise ilköğretim ve önlisans eğitimlilerdir.

Grafik 18: Katılımcıların Eğitim Seviyeleri ve İslami Ekonomik Modelin Varlığına İlişkin Kanaatler

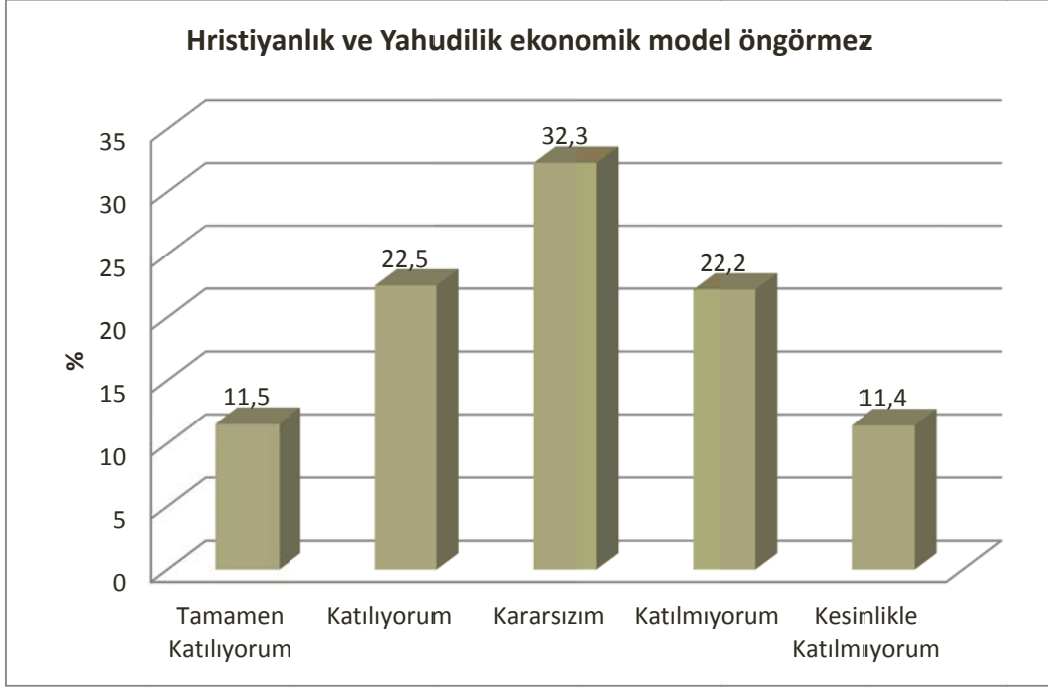
Firma büyüklüğünün ölçüsü olarak işçi sayısı alındığında önermeye katılımın dağılımı Grafik 19'da yer almaktadır. Buna göre, firma büyüklüğü ile önermeye katılım arasında bir ilişki olmadığı görülmektedir. Firma büyüklüğünden bağımsız olarak işadamları önermeye yüzde 80'i aşan oranlarda katılmaktadır.

Grafik 19: İşletme Ölçekleri ile İslami Ekonomik Modelin Varlığına İlişkin Kanaatler

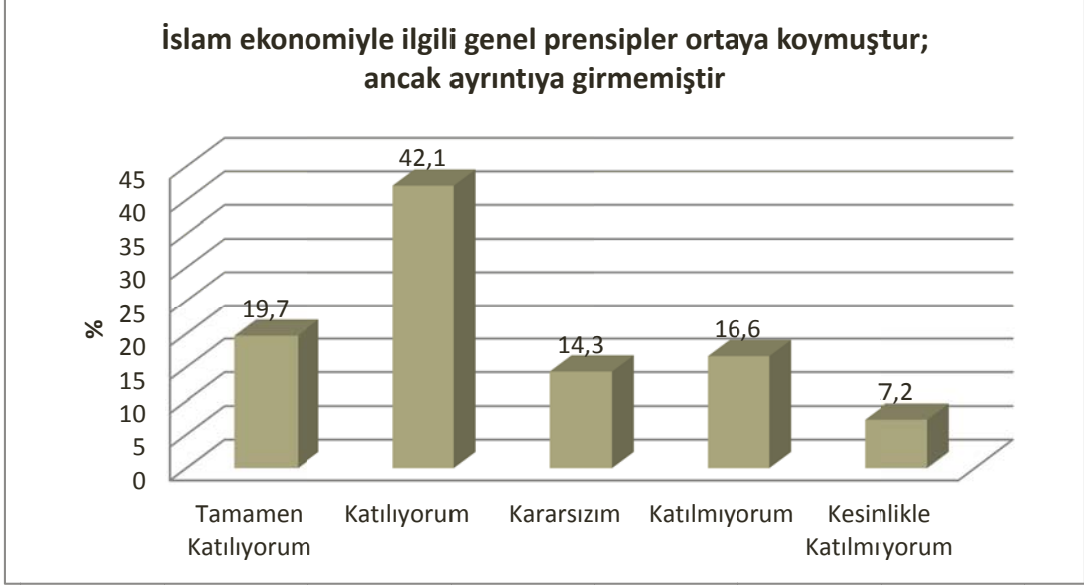
Burada bir noktaya işaret etmekte fayda vardır. Bir dinin müntesiplerine dinin kapsamı ile ilgili soru sorulduğunda detaylı olarak düşünmeden ve belki de iddianın altını doldurmadan olumlu bir yaklaşım sergilemesi olasıdır. Bu nedenle bir ekonomik model öngörüldüğüne ilişkin kanaatin içeriğinin araştırılması gereklidir. İslamın öngördüğü ekonomik modelin aslında ne olduğunu anlamaya yarayacak sorularla bu yapılmaya çalışılmıştır.

İslamın, ekonomik bir model önermesi bakımından Yahudilik ve Hristiyanlıktan farklı olduğu düşünülmekte midir? Grafik 20'ye göre, "Hristiyanlık ve Yahudilik ekonomik model öngörmez" önermesine katılımcıların üçte biri katılmaktadır. Burada kararsız olanların oranının da üçte bir olması katılımcıların diğer dinlerle ilgili değerlendirme yapacak birikimde olmamalarının bir sonucu olabilir. Öte yandan yargıya katılmayanların oranının da üçte bir olması dikkate değer bir bulgudur. Belki de dinlerin vaz ettiği genel prensiplerin iş hayatındaki öneminden hareketle katılımcılar bu aşırı genel önermeye katılmamaktadırlar.

Grafik 20: Katılımcıların Diğer Semavi Dinlere İlişkin Değerlendirmeleri

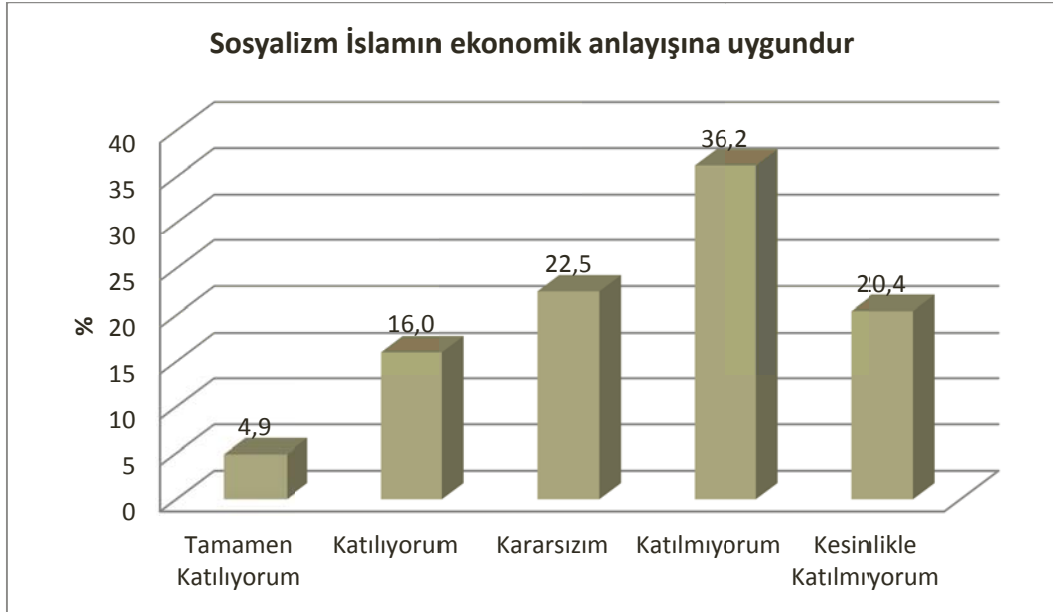
İslamın bir ekonomik modeli olduğu önermesinin yüzde 83 gibi yüksek bir oranla kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan diğer semavi dinlerin model öngörmediği önermesi de katılımcıların üçte biri tarafından destek bulmamıştır. Bu durumda dindar/muhafazakâr işadamlarının kafalarındaki ekonomik modelin içeriğinin ne olduğunu anlamamız gerekmektedir. Buna yönelik sorulardan bir tanesi "İslam ekonomisiyle ilgili genel prensipler ortaya koymuştur; ancak, ayrıntıya girmemiştir" önermesidir. Grafik 21'deki bulgulara göre, işadamlarının yaklaşık üçte biri (yüzde 62) bu önermeye katılmaktadırlar. Katılımcıların yüzde 24'ü ise bu önermeye katılmamaktadır. Bunlardan bir bölümünün ekonomik model yerine örneğin ekonomik ahlak gibi biraz daha içsel elementlere vurgu yapanlardan; diğer bir bölümü de İslamın ekonomisiyle ilgili yeterince ayrıntıya girdiği kanaatini taşıyanlardan oluşması muhtemeldir.

Grafik 21: İşadamlarının İslam-Ekonomi İlişkisine Dair Değerlendirmeleri

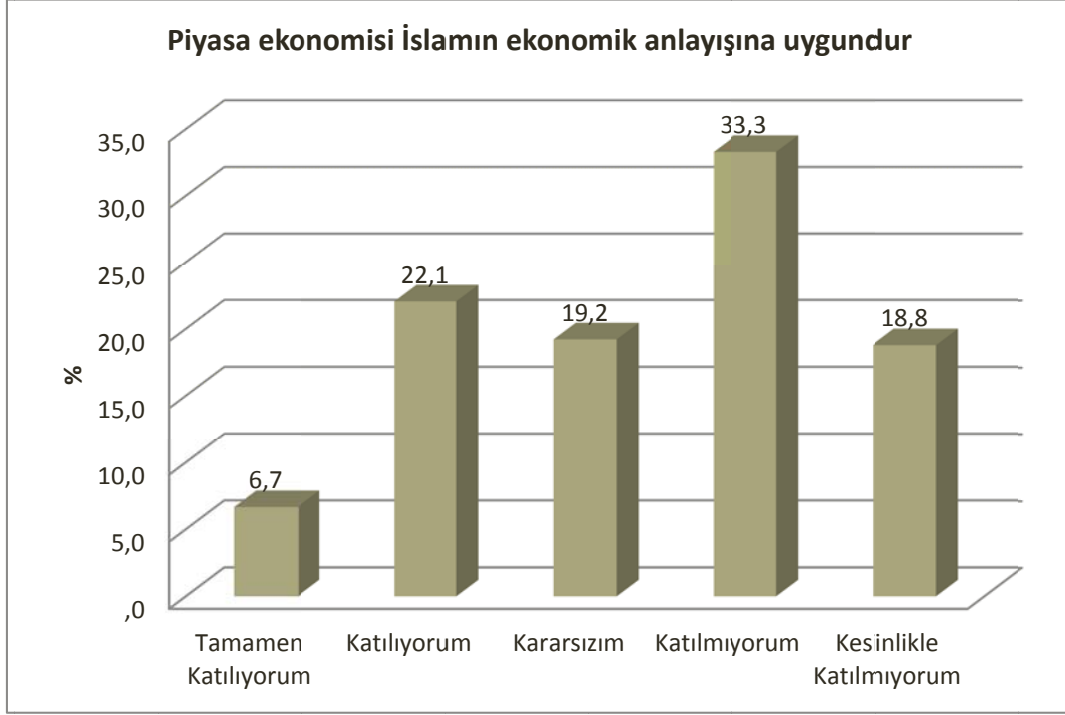
Türkiye’de ve Türkiye dışında Müslümanlar, sosyalizm veya piyasa ekonomisinin önemli ölçüde İslam tarafından kapsandığı iddiası seslendirilmiştir. 1960’lı yıllardan itibaren sosyalizmin sosyal adalet vurgusunun etkisinde kalan Müslüman dünyası son dönemlerde serbest ticarete ve özel mülkiyete bakış üzerinde piyasa ekonomisine yakın durur olmuşlardır.

İşadamlarının bu konudaki kanaatlerini öğrenmek amacıyla yöneltilen önermelerden biri “sosyalizm İslamın ekonomik anlayışına uygundur” önermesidir. Grafik 22’ye göre, katılımcıların yaklaşık beşte biri önermeye katılırken çoğunluk (yaklaşık yüzde 57’si) karşı çıkmaktadır. Kararsızların oranı ise yüzde 22,5’tir.

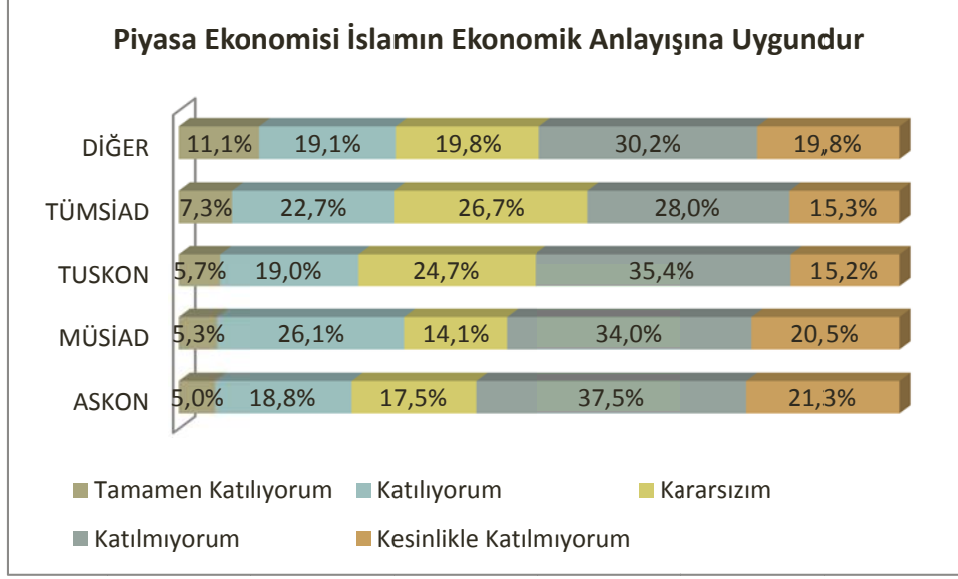
Grafik 22: Katılımcıların Sosyalizme İlişkin Kanaatleri

Son dönemde ise katılımcıların piyasa ekonomisi “Piyasa ekonomisi İslamın ekonomik anlayışına uygundur” önermesine katılanların oranı ise yüzde 29’dur. Bu önermeye katılmayanların oranı ise yukarıdaki önermeye katılmayanlardan daha düşük (yüzde 57 yerine yüzde 52) çıkmıştır. Piyasa ekonomisinin İslama uygunluğu önermesine katılmayanların ve kararsız olanların oranındaki düşüklük, son dönemde yaşanan tartışmaların dindar işadamlarını etkilediğine işaret olarak alınabilir. Yine de dindar işadamlarının hem piyasa ekonomisine hem de sosyalist ekonomiye mesafeli oldukları söylenebilir.

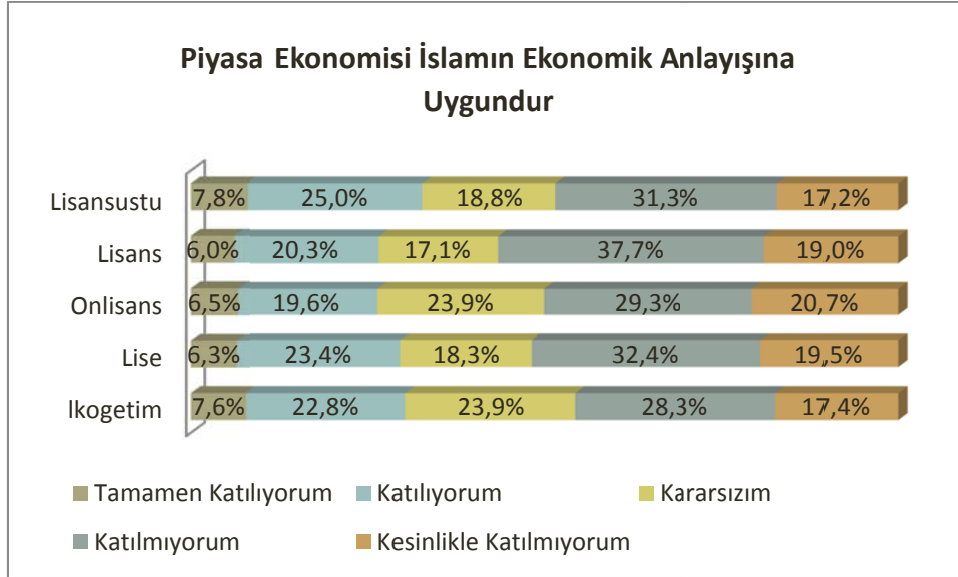
Grafik 23: İşadamlarının Piyasa Ekonomisine Bakışı

İşadamı örgütlerinin arasında “piyasa ekonomisi İslamın ekonomik anlayışına uygundur” önermesine katılım bakımından farklılık var mıdır? Grafik 24’e göre, ASKON üyeleri yüzde 59 oranında bu önermeye karşı çıkmaktadırlar. MÜSİAD yüzde 54,5 ve TUSKON yüzde 50,7 ile önermeye daha düşük bir yüzde ile karşı çıkarken TÜMSİAD yüzde 43 ile son sırada gelmektedir.

Grafik 24: İşadamlı Örgütleri Bazında Piyasa Ekonomisine Bakış

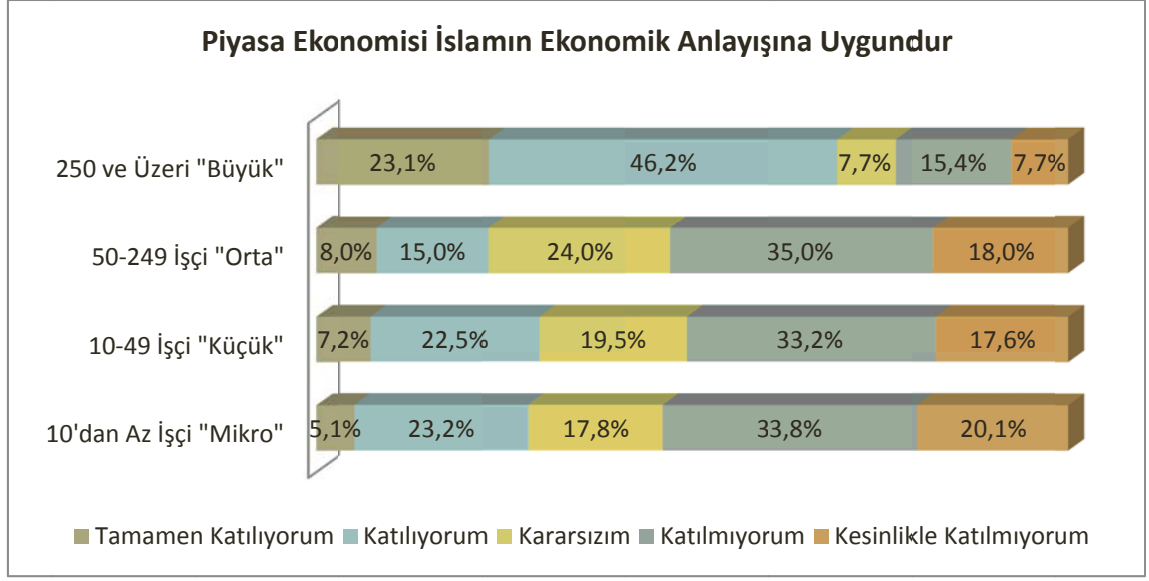
Grafik 25'e göre "Piyasa ekonomisi İslamın ekonomik anlayışına uygundur" önermesine katılmayanların oranı ilköğretim mezunları arasında daha düşük (yüzde 46) iken özellikle lisans mezunlarında bu oran yüzde 57'lere ulaşmaktadır.

Grafik 25: Eğitim Düzeyi Bazında Piyasa Ekonomisine Bakış

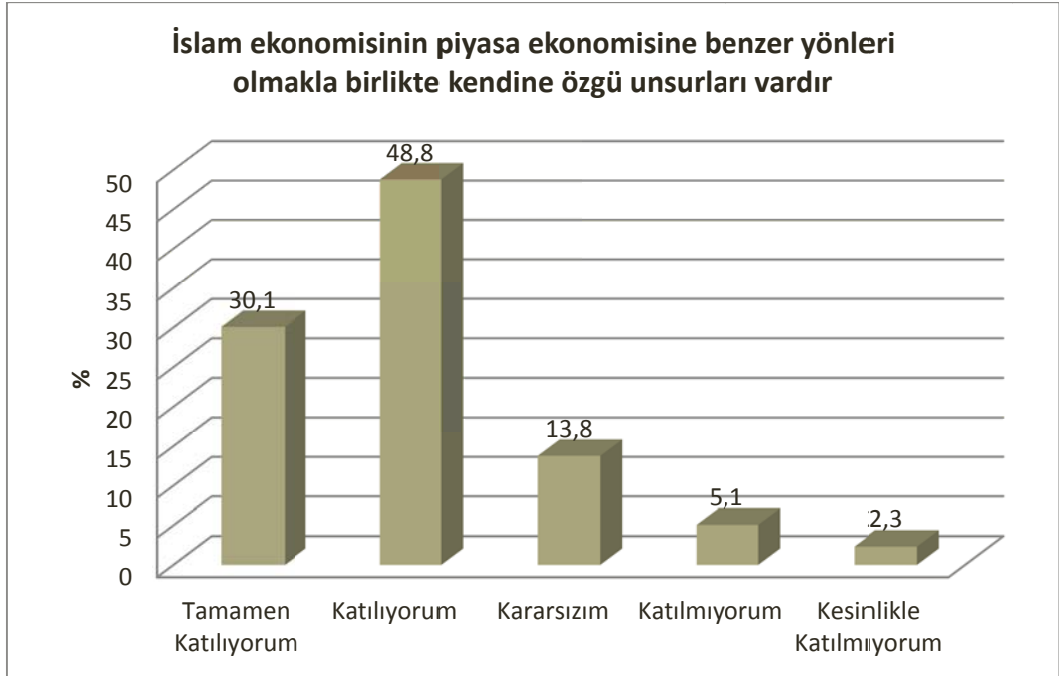
Grafik 26, işletme ölçeği ile piyasa ekonomisine bakışı bir arada analiz etmektedir. İşletmelerin büyüklüğü ile "piyasa ekonomisi İslamın ekonomik anlayışına uygundur" önermesine katılım arasındaki ilişkiye bakıldığında ise büyük ölçekli işletmelerin bariz farkla önermeyi

sahiplendikleri görülmektedir. Diğer işletme türlerinde önermeye katılanların oranı dörtte birle beşte bir arasında iken büyük ölçekli işletmelerde oran yüzde 70'i yakalamaktadır.

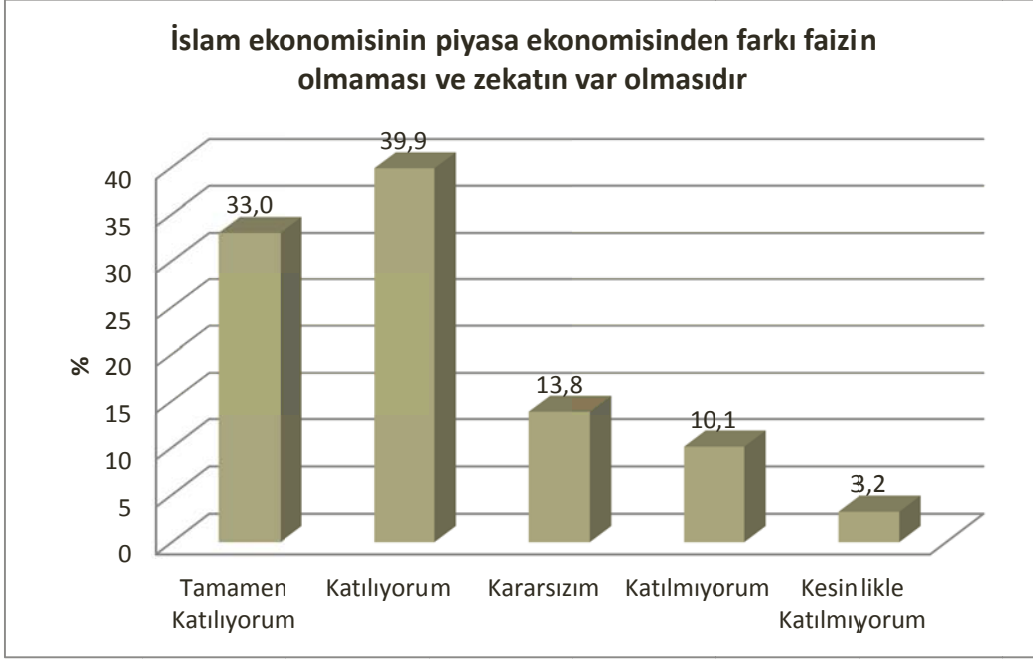
Grafik 26: Firma Ölçeği Bazında Piyasa Ekonomisine Bakış

İslam ekonomisi ile piyasa ekonomisi ne ölçüde eşdeğer görülmektedir? Katılımcı işadamlarının yaklaşık yüzde 79'u piyasa ekonomisine benzer yönleri olmakla birlikte İslam ekonomisinin kendine özgü unsurları olduğunu düşünmektedirler.

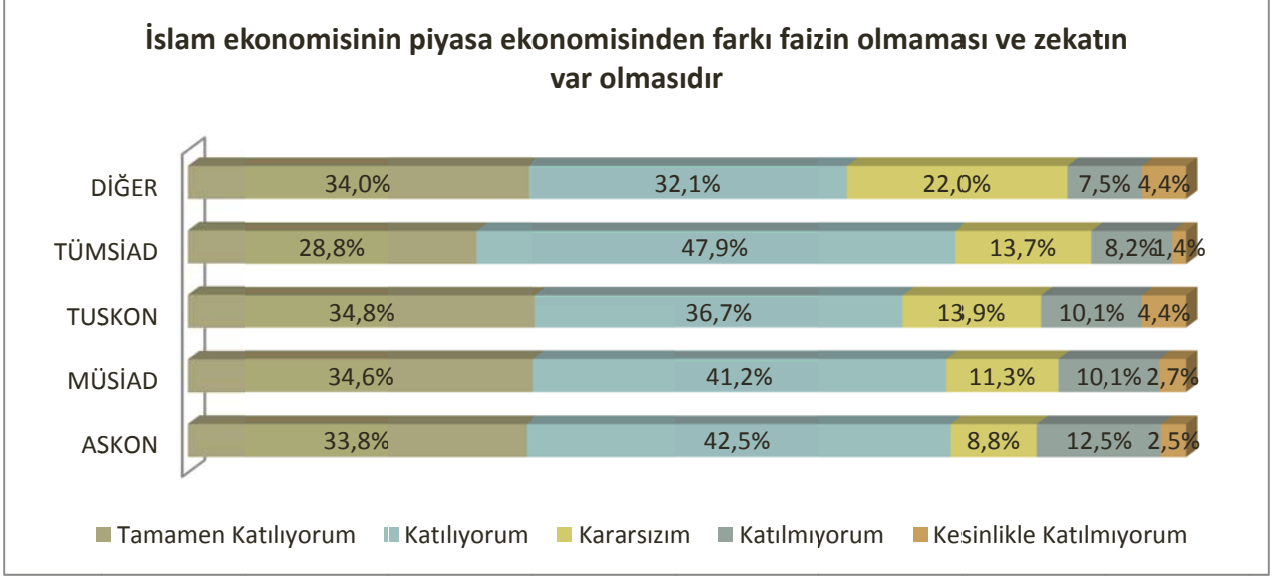
Grafik 27: İşadamlarının İslam Ekonomisinin Piyasa Ekonomisine Benzerliğine İlişkin Değerlendirmeleri

O zaman İslam ekonomisinin piyasa ekonomisinden farkı nedir? İşadamları İslam ekonomisini, piyasa ekonomisi artı zekât eksi faiz olarak mı görmektedirler? Grafik 28'e göre, katılımcıların yüzde 73'ü "İslam ekonomisinin piyasa ekonomisinden farkı faizin olmaması ve zekâtın olmasıdır" önermesine katılırken yüzde 13 bu önermeye katılmamaktadır. Bu önermeye katılanların oranında İslam ekonomisinin özgün unsurları bulunduğunu düşünenlerin oranına kıyasla gözlemlenen yaklaşık yüzde 6'lık düşüş işadamlarından bir bölümünün farkın bu iki ana unsura indirgenemeyeceğini düşündüğünü göstermektedir.

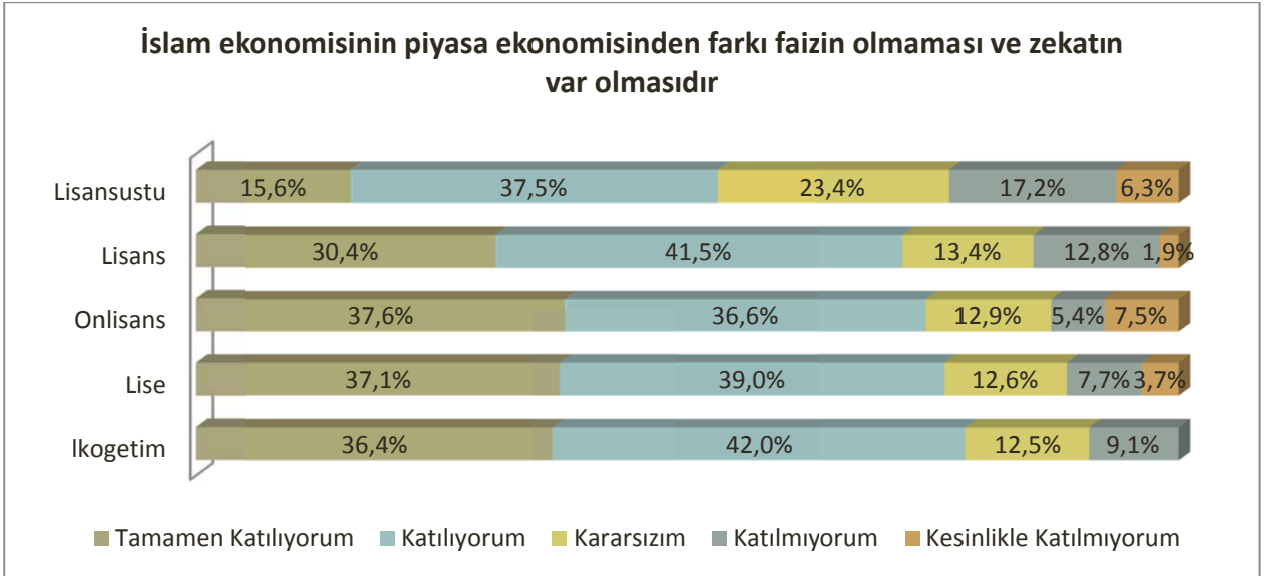
Grafik 28: İşadamlarının Faiz ve Zekât Bağlamında İslam Ekonomisi Değerlendirmeleri

"İslam ekonomisinin piyasa ekonomisinden farkı faizin olmaması ve zekâtın olmasıdır" önermesine yaklaşım bakımından işadami örgütleri arasında farklılık var mıdır? Grafik 29'a işadamları kuruluşları bakımından belirgin bir farklılık yoktur.

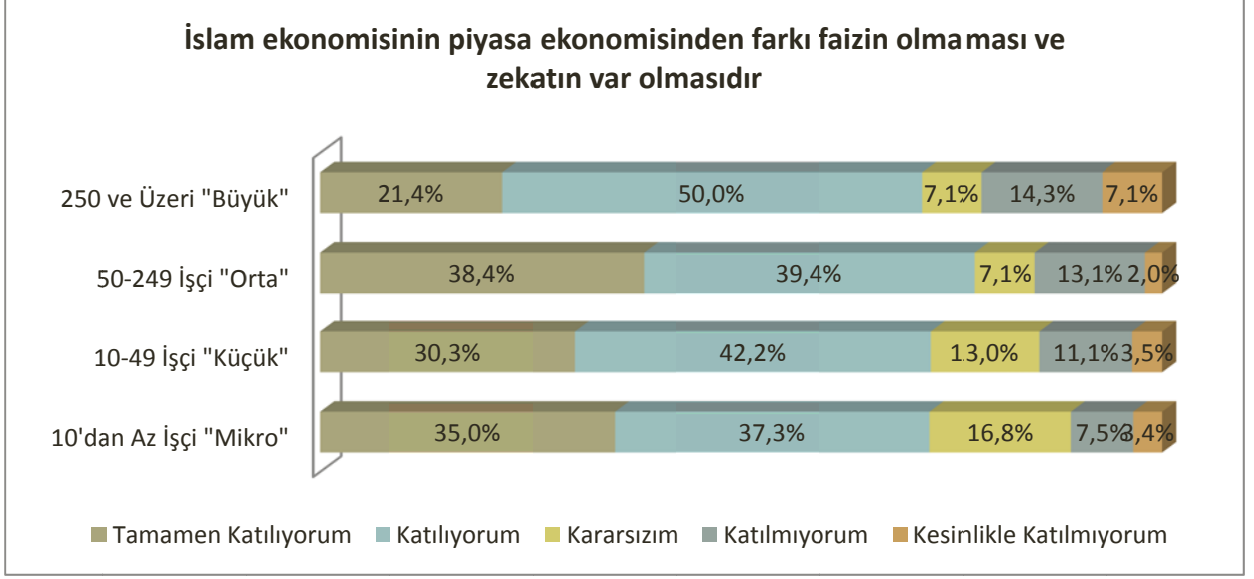
Grafik 29: Faiz ve Zekât Bağlamında İslam Ekonomisi Değerlendirmelerinin İşadamları Örgütleri Bazında Analizi

Lisansüstü eğitime sahip olanların “İslam ekonomisinin piyasa ekonomisinden farkı faizin olmaması ve zekâtın olmasıdır” önermesine daha düşük oranda katıldıklarını görmekteyiz (yüzde 53). İlkokul ve lise mezunlarında bu oranın yüzde 80’leri yakaladığını görmekteyiz. Bu sonuç, lisansüstü eğitime sahip olanların İslam ekonomisine daha geniş bir perspektiften baktığının işareti olabilir.

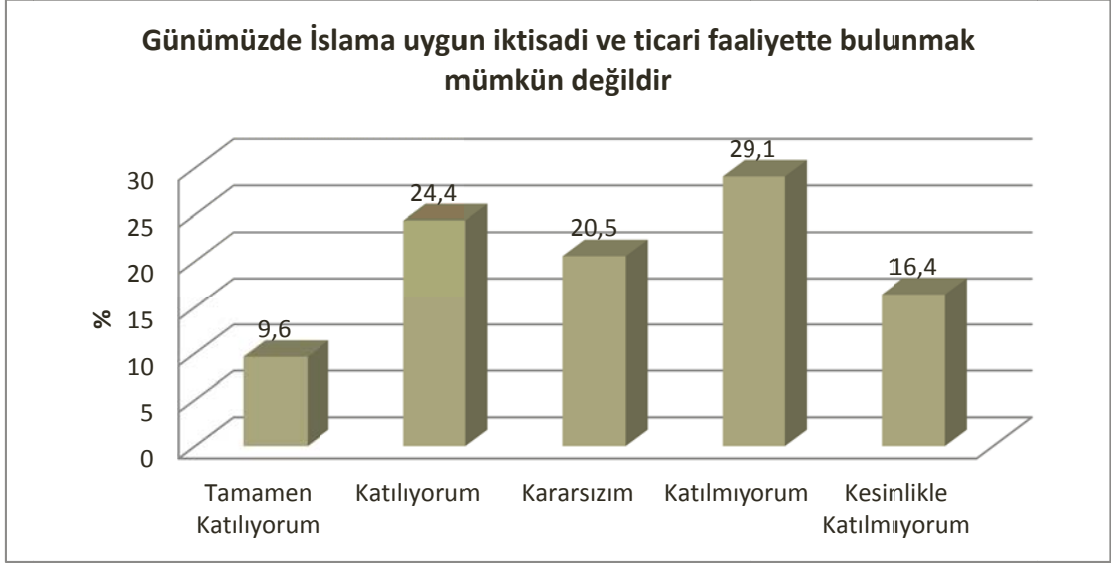
Grafik 30. Faiz ve Zekat Bağlamında İslam Ekonomisi Değerlendirmelerinin Eğitim Düzeyi Bazında Analizi

İşletme ölçeğinin “İslam ekonomisinin piyasa ekonomisinden farkı faizin olmaması ve zekâtın olmasıdır” önermesine sahiplenmede belirgin bir farklılığa yol açmadığı anlaşılmaktadır.

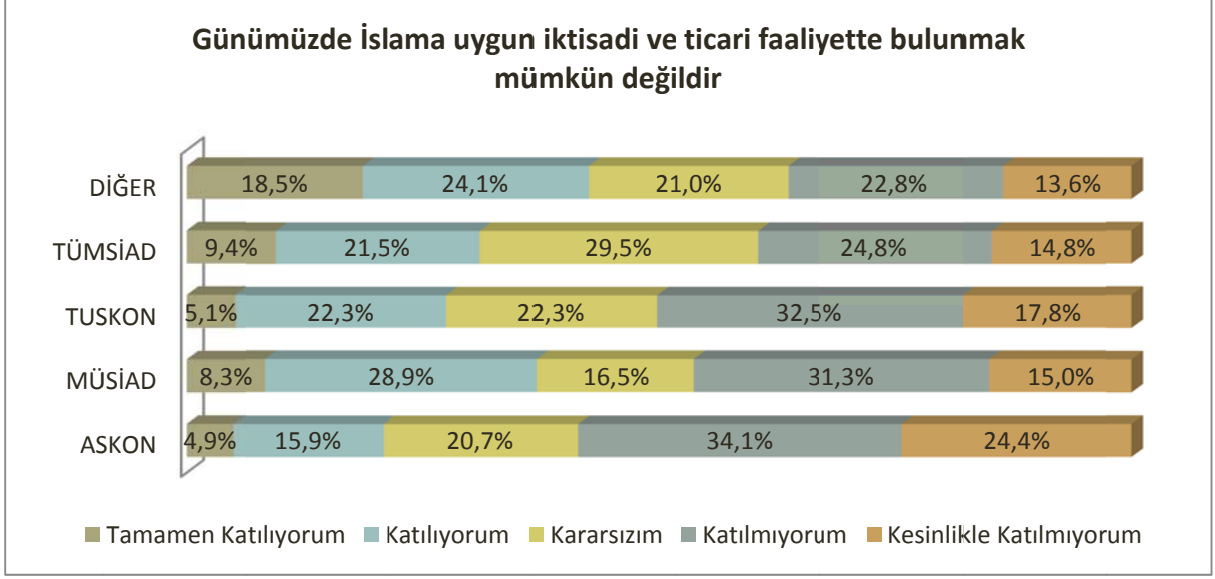
Grafik 31: Faiz ve Zekat Bağlamında İslam Ekonomisi Değerlendirmelerinin Firma Ölçeği Bazında Analizi

Grafik 32'ye göre "Günümüzde İslama uygun iktisadi ve ticari faaliyette bulunmak mümkün değildir" önermesine katılanların oranı yüzde 34 iken katılmayanların oranı yüzde 46'dır. Katılımcı işadamlarının beşte biri kadar yüksek oranının ise bu önermeye karşı kararsız kaldığı görülmektedir.

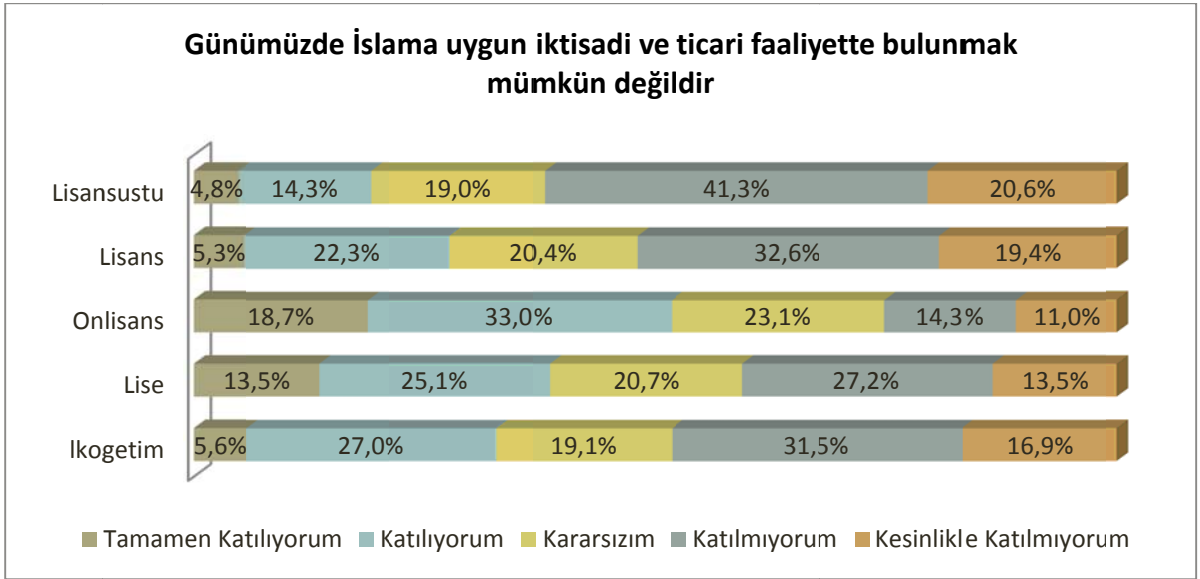
Grafik 32: Günümüzde İslama Uygun İktisadi Hayatın Mümkün Olup Olmadığına İlişkin Kanaat

"Günümüzde İslam'a uygun iktisadi ve ticari faaliyette bulunmak mümkün değildir" önermesine katılım bakımından işadamları örgütleri arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Grafik 33'e göre ASKON üyelerinin yüzde 60'a yakını bu önermeye katılmazken, bu oran TUSKON'da yüzde 48'e, MÜSİAD'ta yüzde 46'ya ve TÜMSİAD'ta yüzde 30'a gerilemektedir.

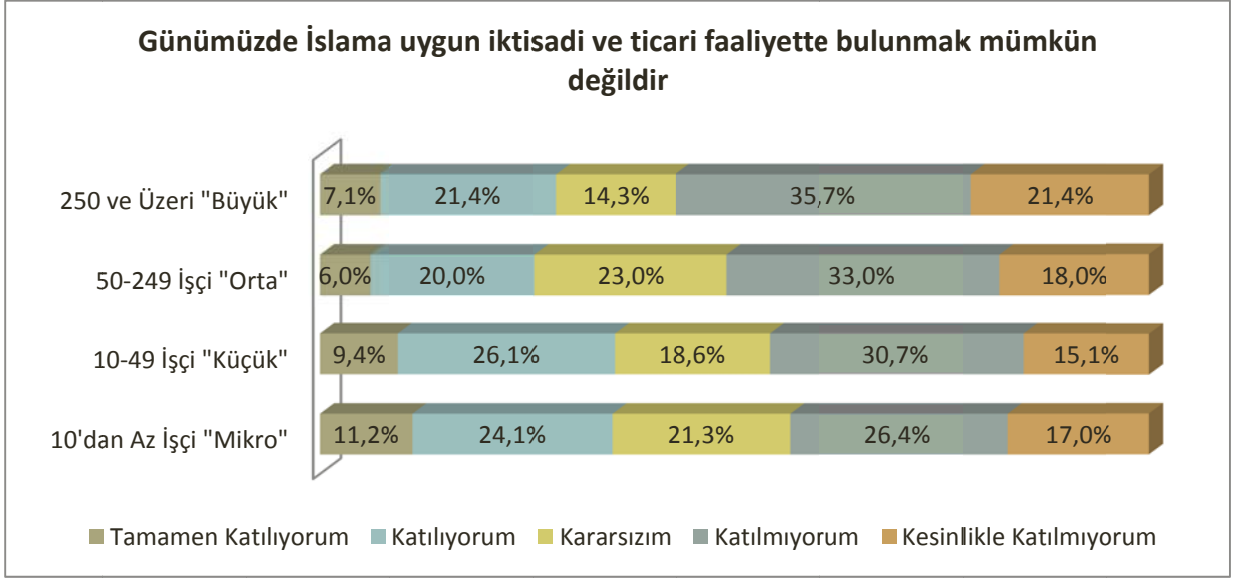
Grafik 33: Günümüzde İslama Uygun İktisadi Hayatın Mümkün Olup Olmadığına İlişkin Kanaatin İşadamları Örgütleri Bazında İncelenmesi

Eğitim seviyesi ile “günümüzde İslam’a uygun iktisadi ve ticari faaliyette bulunmak mümkün değildir” önermesine katılım ilişkisini gösteren Grafik 34’e bakıldığında ise lisans ve lisansüstü eğitimlilerin daha yüksek bir oranla önermeye katılmadıklarını (sırasıyla yüzde 62 ve yüzde 52) görmekteyiz.

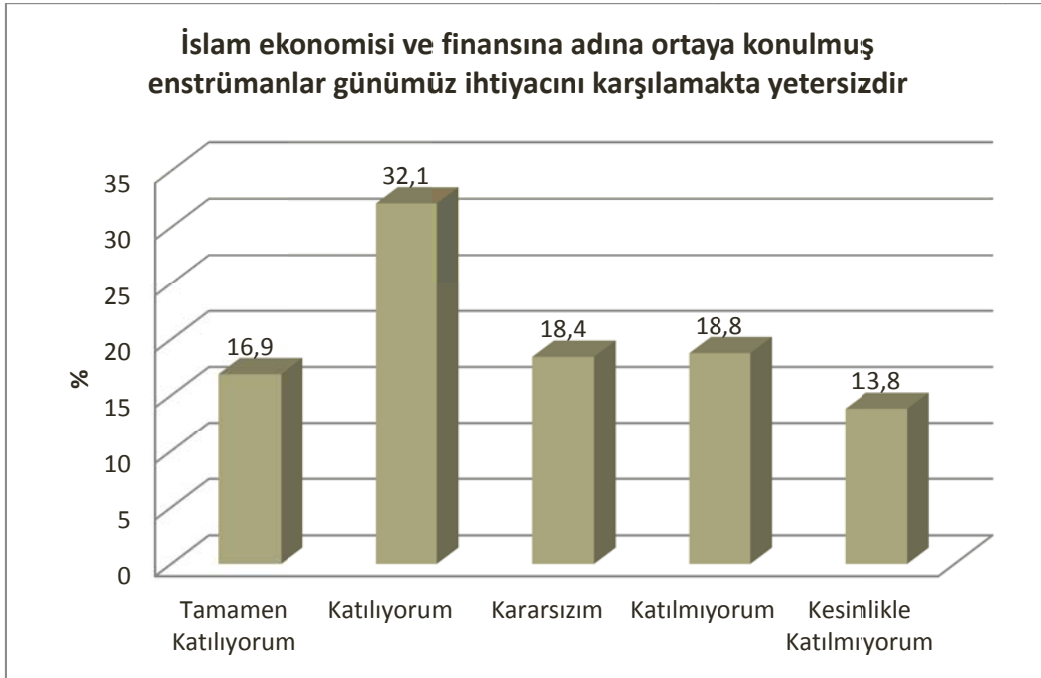
Grafik 34: Günümüzde İslama Uygun İktisadi Hayatın Mümkün Olup Olmadığına İlişkin Kanaatin Eğitim Düzeyi Bazında İncelenmesi

Grafik 35’te İşletme ölçeği büyüdükçe işadamlarının İslam’a uygun iktisadi faaliyet yapamayacağına inanışlarının azaldığını görmekteyiz. Bir diğer ifadeyle böyle bir önerme işletme büyüdükçe daha az kabul görmektedir. Büyük işletmelerin yüzde 28’i bu önermeye katılırken yüzde 57’si bu önermeye katılmamaktadır.

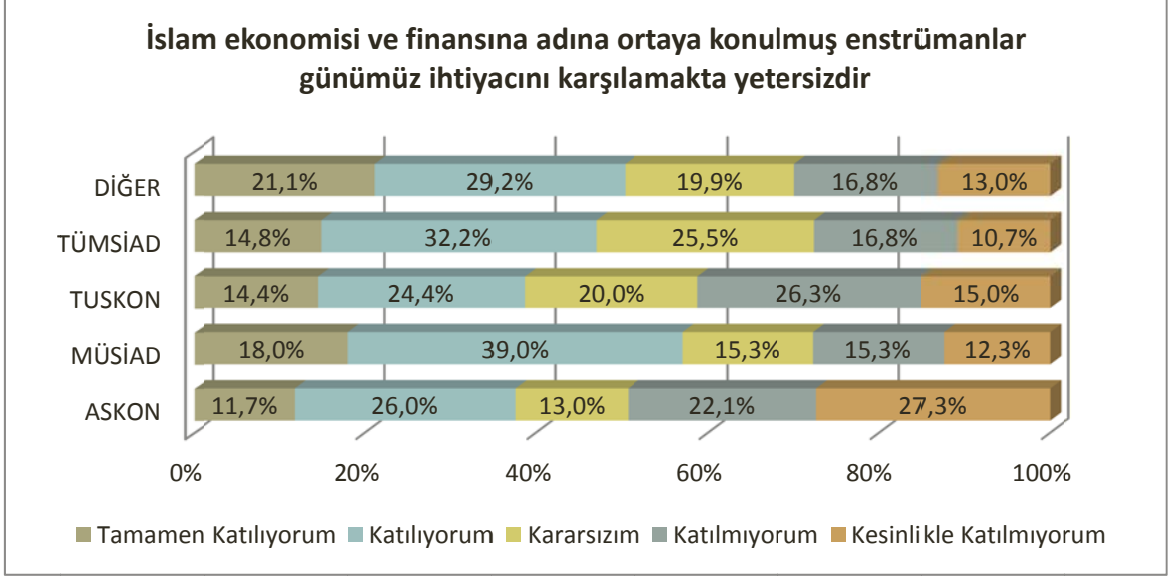
Grafik 35: Günümüzde İslama Uygun İktisadi Hayatın Mümkün Olup Olmadığına İlişkin Kanaatin Firma Ölçeği Bazında İncelenmesi

İşadamları İslam ekonomisi ve finansına ilişkin mevcut enstrümanları yeterli görmekte midirler? Grafik 36’da görüldüğü üzere katılımcıların yaklaşık yarısı (yüzde 49) hâlihazırda geliştirilmiş bulunan enstrümanları yetersiz bulmaktadırlar. Yaklaşık üçte biri ise enstrümanların ihtiyacı karşılamakta yetersiz olduğu inancında değildirler.

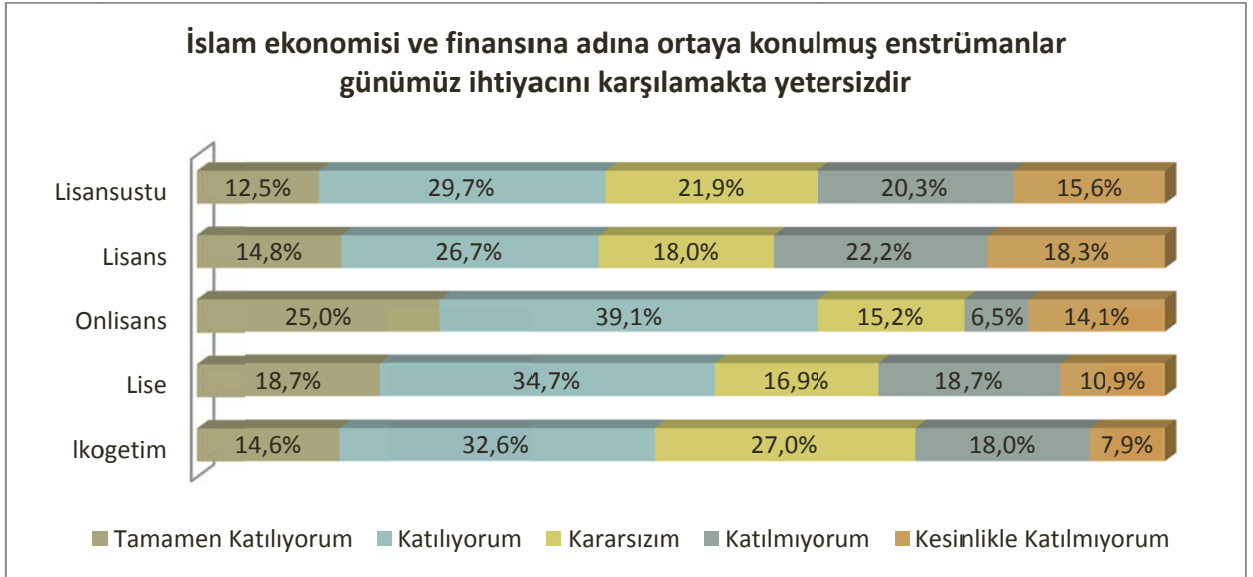
Grafik 36: İslam Ekonomisi ve Finansının Günümüz İhtiyaçlarını Karşılamada Yeteli Olup Olmadığına İlişkin Kanaat

İşadamlarının “İslam ekonomisi ve finansına ilişkin mevcut enstrümanların yetersiz” olduğu önermesine katılımı işadama örgütüne göre değişiyor mu? Grafik 37’de görüldüğü gibi, MÜSİAD üyeleri yüzde 57 oranında bu önermeye katılırken, ASKON ve TUSKON üyelerinin yaklaşık yüzde 38’i önermeye katılmaktadır.

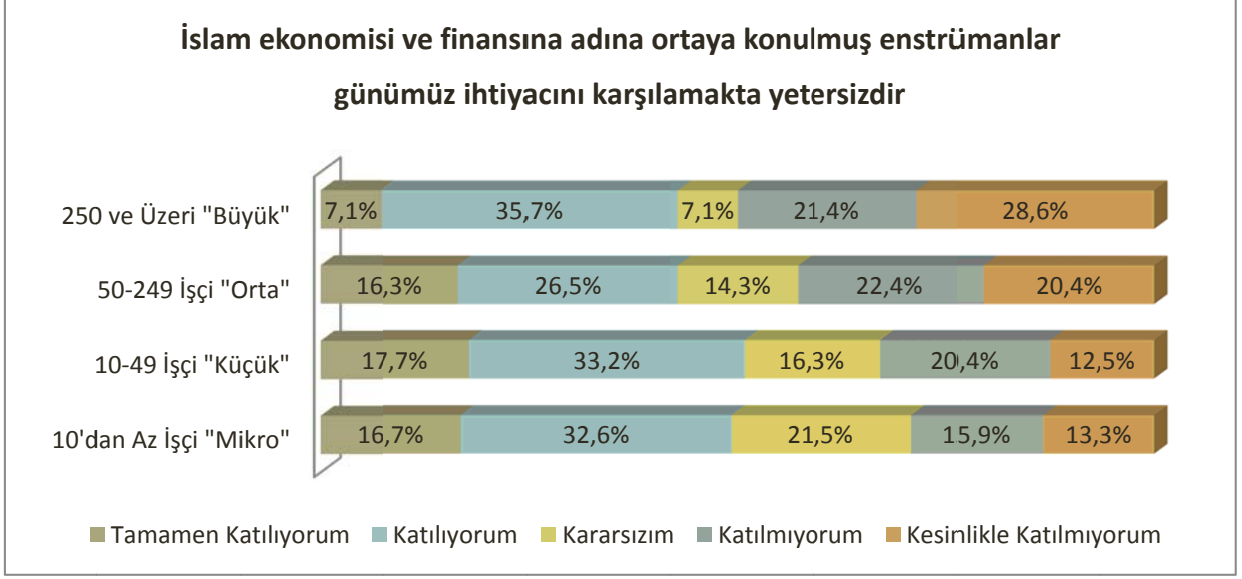
Grafik 37: İslam Ekonomisi ve Finansının Günümüz İhtiyaçların Karşılamada Yeteli Olup Olmadığına İlişkin Kanaatin İşadamları Örgütleri Bazında Analizi

Grafik 38’de görüleceği üzere Lisans ve üzeri eğitim almış işadamlarının mevcut enstrümanların yetersizliği görüşüne yüzde 41’ler civarında katıldıklarını, diğer eğitim seviyelerinde ise bu oranın yüzde 47 veya daha yukarı olduğu görülmektedir.

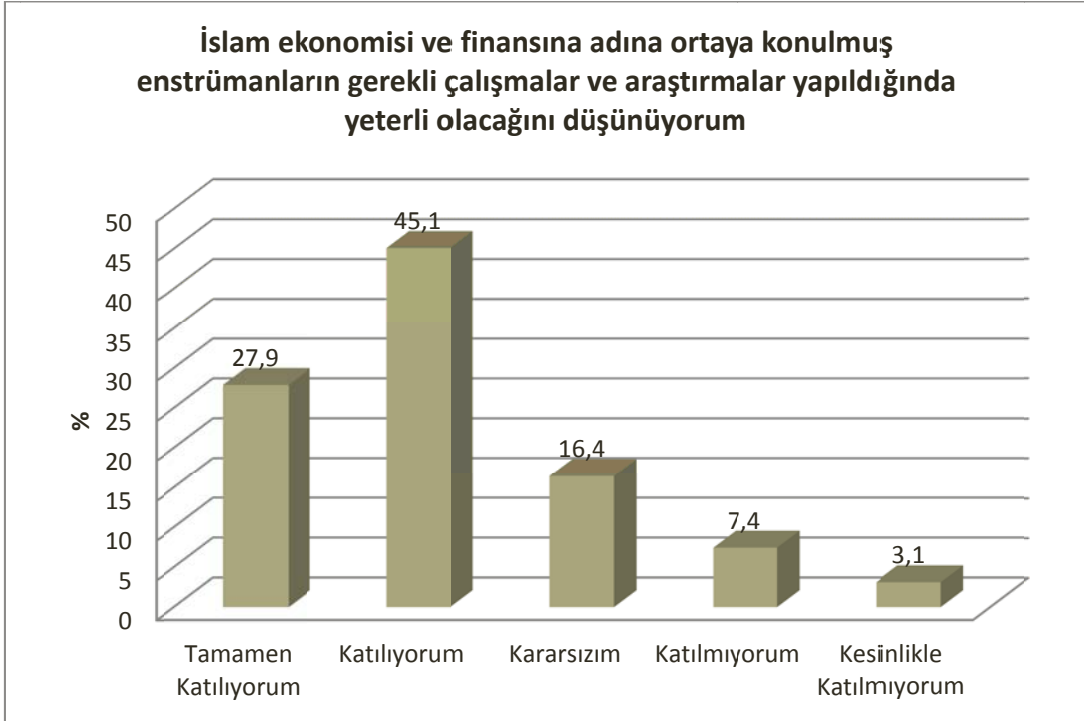
Grafik 38: İslam Ekonomisi ve Finansının Günümüz İhtiyaçların Karşılamada Yeteli Olup Olmadığına İlişkin Kanaatin Eğitim Düzeyi Bazında Analizi

Bu sorunun ölçek bazında incelenmesi Grafik 39’da sergilenmektedir. Orta ve büyük ölçekli işletmelerin mevcut enstrümanların yetersizliği görüşüne daha yüksek oranda itiraz ettikleri görülmektedir. Büyük ölçekli işletmeler yetersizliği görüşüne yüzde 43 oranda destek verirken yüzde 50 oranında karşı çıkmaktadırlar.

Grafik 39: İslam Ekonomisi ve Finansının Günümüz İhtiyaçların Karşılama Yeteli Olup Olmadığına İlişkin Kanaatin Firma Ölçeği Bazında Analizi

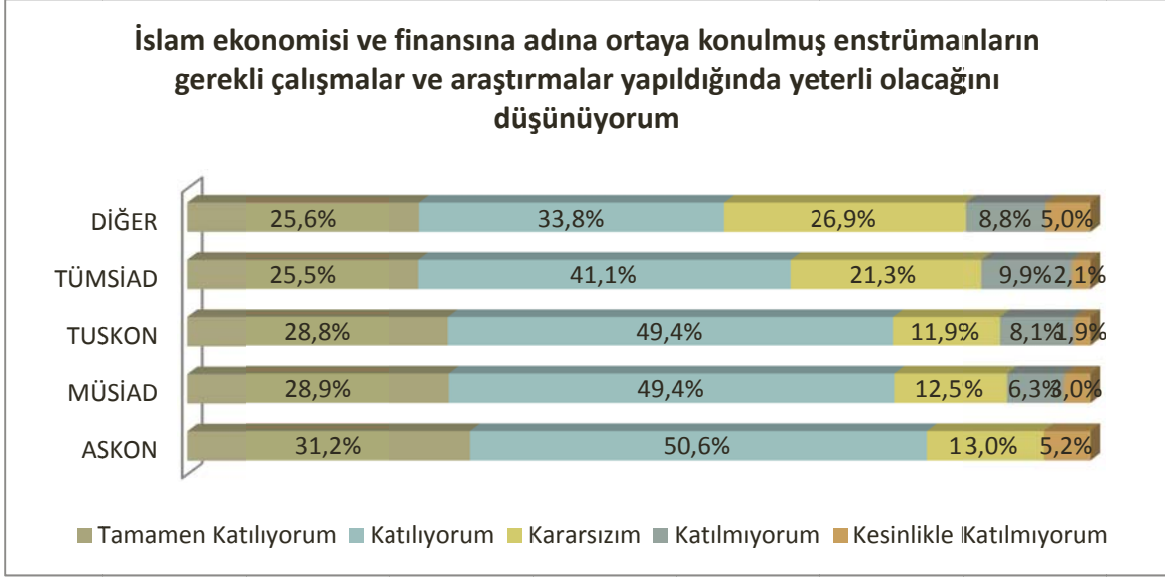
Gerekli çalışmalar yapıldığında yeterli olacak enstrümanlar geliştirilebilir mi? Grafik 40'da görüldüğü üzere İşadamlarının yüzde 73'ü bunun mümkün olduğunu düşünürken sadece yaklaşık yüzde 11'i buna inanmamaktadır. Önermeye "tamamen katılıyorum diyenlerin oranındaki görece düşüklük yeterli enstrüman geliştirilebileceği konusunda çekingen bir iyimserlik sergilediklerine işaret etmektedir.

Grafik 40: Gerekli Çalışmalar Yapıldığında İslam Ekonomisi ve Finansının Günümüz İhtiyacını Karşılıyıp Karşılımayacağına İlişkin Kanaat

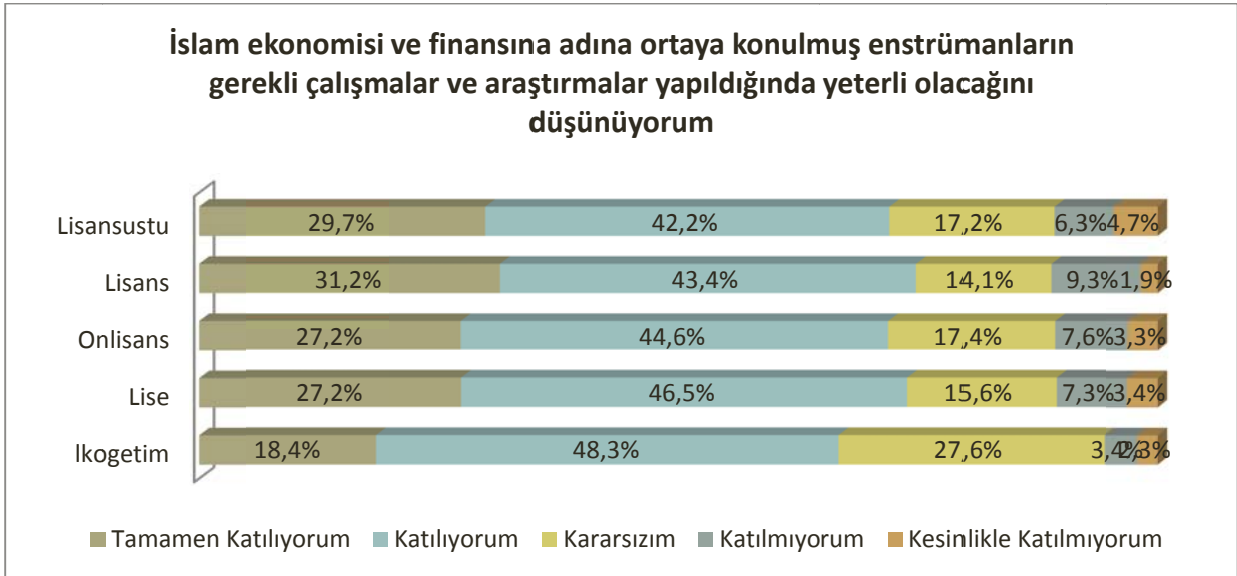
"Gerekli çalışmalar yapıldığında İslam ekonomisi ve finansı araçlarının yeterli olacağı konusundaki kanaat, işadamları örgütleri arasında farklılaşmakta mıdır?" sorusu Grafik 41'de

cevabını bulmaktadır. Buna göre ASKON üyeleri (yüzde 82 ile), MÜSİAD ve TUSKON üyelerine göre (yüzde 78), özellikle de TÜMSİAD üyelerine göre (yüzde 67) daha yüksek oranda önermeye katılmaktadır.

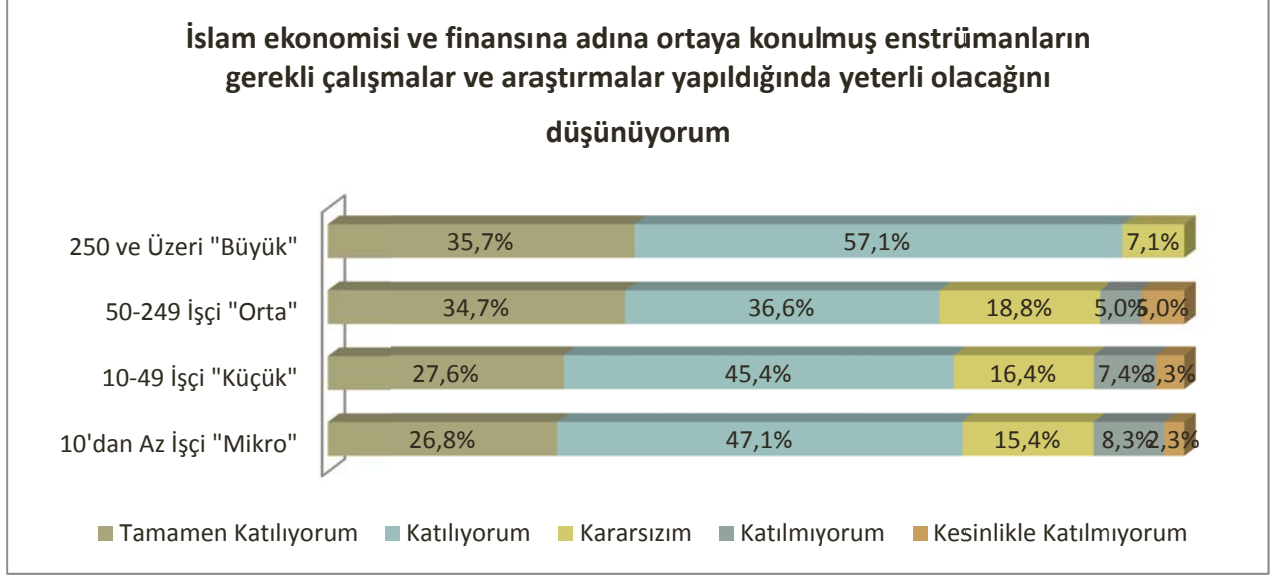
Grafik 41: Gerekli Çalışmalar Yapıldığında İslam Ekonomisi ve Finansının Günümüz İhtiyacını Karşılıyıp Karşılamayacağına İlişkin Kanaatin İşadamları Örgütleri Bazında Analizi

Eğitim seviyesi ile “gerekli çalışmalar yapıldığında İslam ekonomisi ve finansı araçlarının yeterli olacağı” kanaati arasında bir ilişki var mıdır? Grafik 42’de görüldüğü üzere İlköğretim mezunlarının yüzde 67’si, diğer eğitim seviyelerinin de yüzde 72’si bu kanaati paylaşmaktadır.

Grafik 42: Gerekli Çalışmalar Yapıldığında İslam Ekonomisi ve Finansının Günümüz İhtiyacını Karşılıyıp Karşılamayacağına İlişkin Kanaatin Eğitim Düzeyi Bazında Analizi

Grafik 43'e göre İşletme ölçeği ile "gerekli çalışmalar yapıldığında İslam ekonomisi ve finansı araçlarının yeterli olacağı" önermesine katılım arasında ilişkiye bakıldığında büyük ölçekli işletmelerde yüzde 92 oranında katılım olduğu görülmektedir. Diğer ölçeklerde bu oranlar yüzde 70'leri aşmaktadır. Diğer taraftan büyük ölçekli işletmelerde önermeye katılmayan yoktur.

Grafik 43: Gerekli Çalışmalar Yapıldığında İslam Ekonomisi ve Finansının Günümüz İhtiyacını Karşılıyıp Karşılımayacağına İlişkin Kanaatin Firma Ölçeği Bazında Analizi

BÖLÜM 3

DİNDAR/MUHAFAZAKÂR İŞADAMLARI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

Türkiye'de 1980'lerden itibaren yasal altyapıya kavuşan ve özellikle de son on yılda hızla büyüyen İslami finans, ya da ülkemizdeki adı ile katılım bankacılığı sektörünün, muhafazakar/dindar kabul edilen işadamları perspektifinden değerlendirilmesini yapmak ve söz konusu işadamları kesiminin, genel olarak İslami finans konusundaki algı, tutum ve davranışlarını ortaya çıkarmaktır. Böylece katılım bankalarının kurumsal müşteri tarafındaki algısı ve değerlemesi üzerinden, İslami finansın şu andaki ve gelecekteki durumu hakkında bir yargıya ulaşılması hedeflenmektedir.

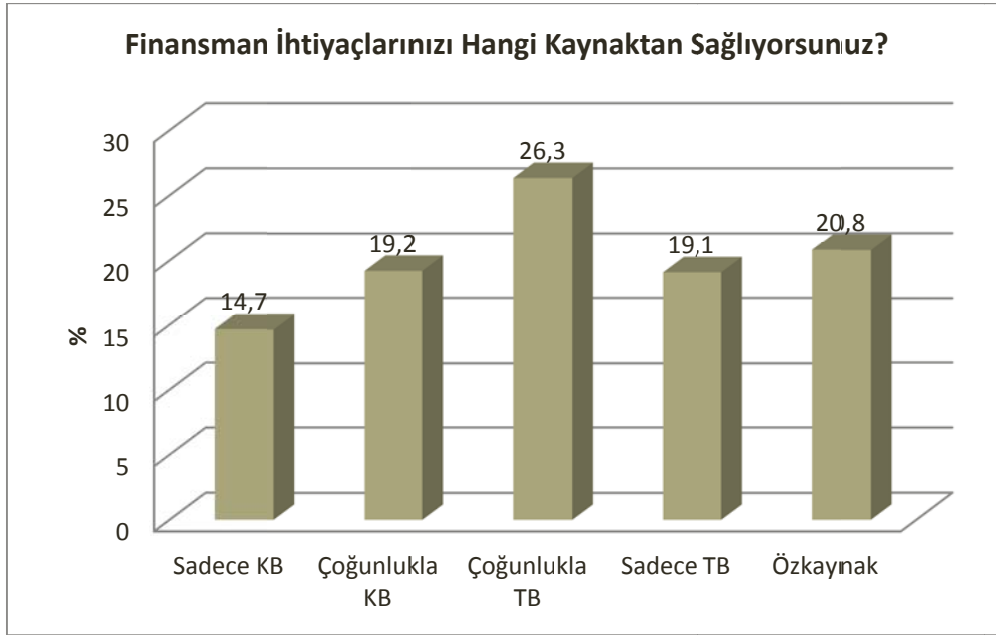
Bugün "İslami Finans" olarak isimlendirilen sektörün küresel büyüklüğü 1 trilyon Dolar'ı aşmış bulunmakta olup, yıllık büyüme oranının da %10 olduğu tahmin edilmektedir. Bazı piyasa analistlerine göre bu sektörün büyüklüğü 2016 yılında 3 trilyon ile 5 trilyon dolar arasında bir düzeye ulaşacaktır. Türkiye'de bu sektörde halen faaliyet gösteren dört bankanın toplam aktif büyüklüğü 43 Milyar TL olup, tüm bankacılık sektörünün %4,3'üne tekabül etmektedir.

Toplanan fonlar açısından bakıldığında katılım bankaları sistemin %5,4'ünü, kullanılan fonlar açısından ise %6'sını oluşturmaktadır.

İslami finansın temelindeki esaslar risk paylaşımını ve ortaklığı benimsemesine rağmen, bu tür kurumların halihazırda sundukları ürün ve hizmetlerin çoğu, geleneksel finansın risk profilleriyle çok büyük benzerlikler göstermektedir. İslami finans kuruluşlarının bu duruma getirdikleri açıklama ise geleneksel finansal sistemin egemen olduğu böylesi bir ortamda rekabet edebilmek ve hayatta kalabilmek için buna mecbur kaldıkları yönündedir. Ancak bu kuruluşların ürün ve hizmetlerinin İslami esaslara uygunluğuna ilişkin tartışmalar, sektörün geleceğine dair önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bunun yanında, katılım bankalarının hizmet kalitesi de zaman zaman tartışılmaktadır. Ancak, daha doğru bir teşhis ve çözüm için, konuyu sadece katılım bankalarının sorunları olarak ele almaktan çok, genel olarak kendisini dindar olarak tanımlayan işadamlarının, islam ekonomisi ve finansı konusundaki algı, tutum ve davranışlarını da kapsayacak bir bakışla ele almak gerekmektedir. Bu çalışmadaki anket, böylesi bir kapsamı hedeflemiştir.

Bulgular

a. Finansman Kaynağı Tercihleri

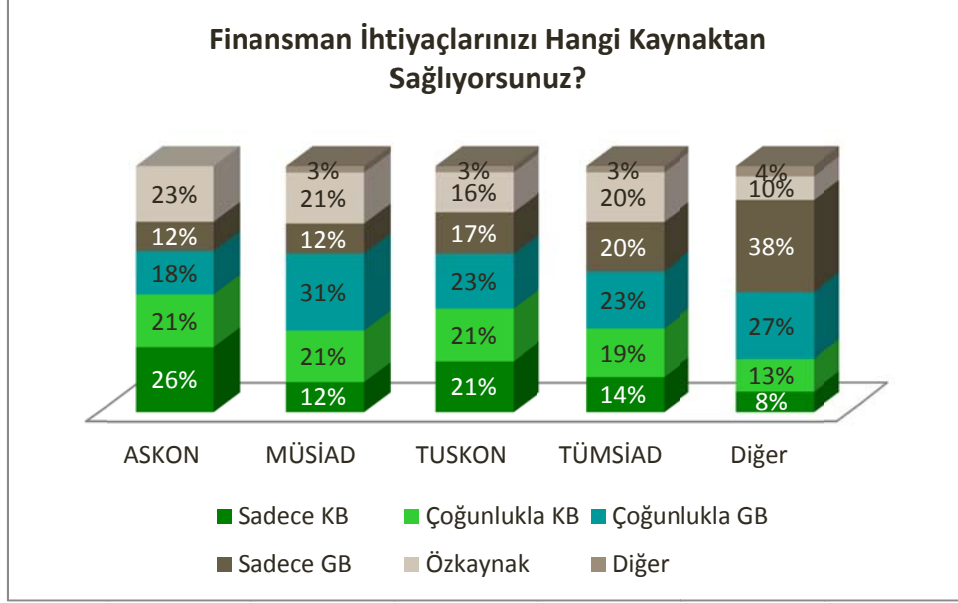

Grafik 44: Finansman Kaynağı Tercihleri

KB: Katılım Bankaları, GB: Geleneksel Bankalar

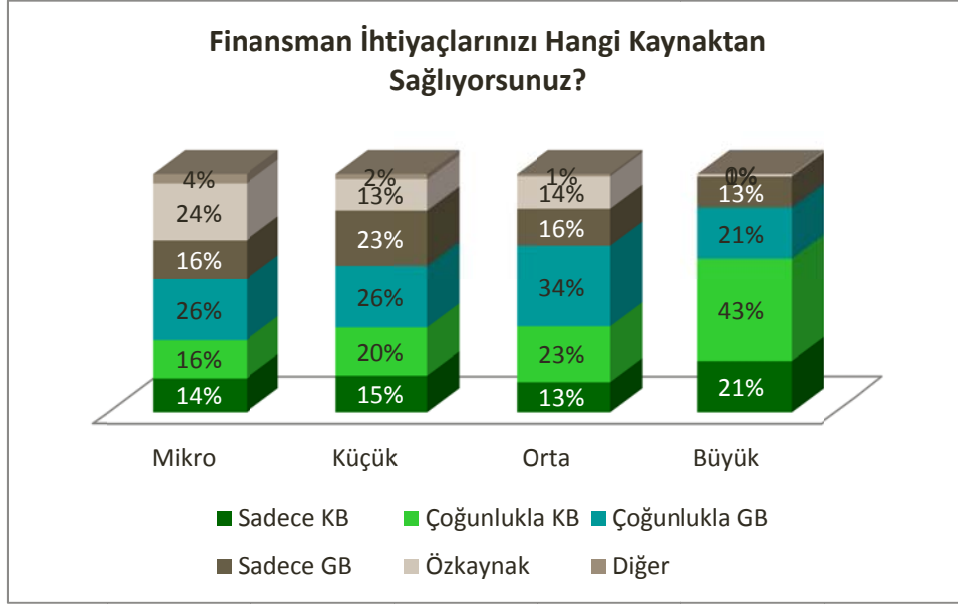
Grafik 44'te görüldüğü üzere "Sadece Geleneksel Banka" (GB) ve "Çoğunlukla Geleneksel Banka" cevabı verenlerin toplamı %45 iken, "Sadece Katılım Bankası (KB)" ve "Çoğunlukla Katılım Bankası" cevabı verenlerin oranı %25'tir. Böyle bakıldığında dindar işadamlarının ticari faaliyetlerini ağırlıklı olarak geleneksel faizli bankacılık enstrümanlarıyla karşıladığı düşünülebilir. Ancak özkaynak cevabı verenler (%21) ile "sadece KB" cevabı verenleri (%15) birlikte dikkate aldığımızda toplam örnek kütleinin %36'sının geleneksel bankalardan tamamen uzak durduğu görülmektedir. "Sadece KB", "Çoğunlukla KB" ve "Özkaynak" cevapları birlikte

düşünüldüğünde %55'lik kısım geleneksel bankalardan uzak durmaktadır denilebilir. Buna rağmen, en baştaki cümlede ifade edildiği gibi katılımcıların %45'inin geleneksel bankadan finansman sağlıyor olması, dindar işadamlarının ticari faaliyetlerinde İslami ilkelere riayeti konusunda önemli bir fikir vermektedir. Bu durumun ilk akla gelen açıklaması, Türkiye'de dindar olduğu kabul edilen işadamlarının İslami ilke ve ölçüleri ticari hayatlarında uygulayamadıkları olabilir. Bu davranışın birbirinin alternatifi olan iki nedeni vardır: 1) bilgi ve farkındalık düzeyindeki eksiklik veya 2) zaruretin, yasağı mübah kılacağı düşüncesi.

Grafik 45: Finansman Kaynağı Tercihinin, İşadamları Derneği Bazında Dağılımı

Grafik 45 finansman kaynağı tercihinin işadamları örgütlerine göre dağılımını göstermektedir. KB tercihinin en belirgin olduğu işadamları grubu ASKON'dur (Sadece ve Çoğunlukla KB tercihleri toplamı %47). Sonrasındaki sıralama TUSKON (%42), MÜSİAD (%33) ve TÜMSİAD (%33) şeklindedir. Ki-kare testi, banka tercihi dağılımında işadamları derneği faktörünün, %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

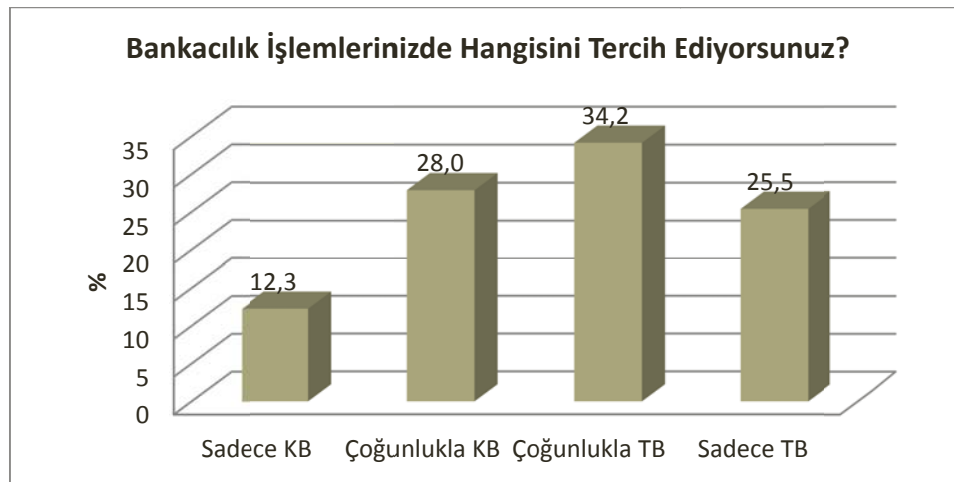

Grafik 46: Finansman Kaynağı Tercihinin, Firma Ölçeği Bazında Dağılımı

Grafik 46, firma ölçeğinin finansman kaynağı tercihinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle firma ölçeği değiştikçe, finansman kaynağı tercihleri de değişmektedir. Örneğin özkaynak kullanımı en fazla küçük firmalarda görülmektedir. Firma büyüdükçe banka finansmanı kullanma eğilimi artmaktadır. Bu, küçük firmaların bankacılık sistemine erişiminin yetersiz olduğunu da göstermektedir. Nitekim bankaların, küçük firmalarla, bu firmaların sağlıklı finansal bilgi ve teminat sunamama, tecrübesizlik vb nedenlerle çalışma konusunda isteksiz olduğu düşünüldüğünde bu sonuç sürpriz değildir.

Bu arada “Büyük firma” kategorisinde özkaynak tercihinin %1 çıkması, muhtemelen sorulan sorunun “genelde finansman yapınız nedir?” şeklinde değil, “yeni yatırımların nasıl finanse ediyorsunuz?” şeklinde anlaşılmasından ileri gelen bir durumdur. Yoksa elbette reel sektörde bu kadar düşük özkaynak yapısının olması düşünülemez.

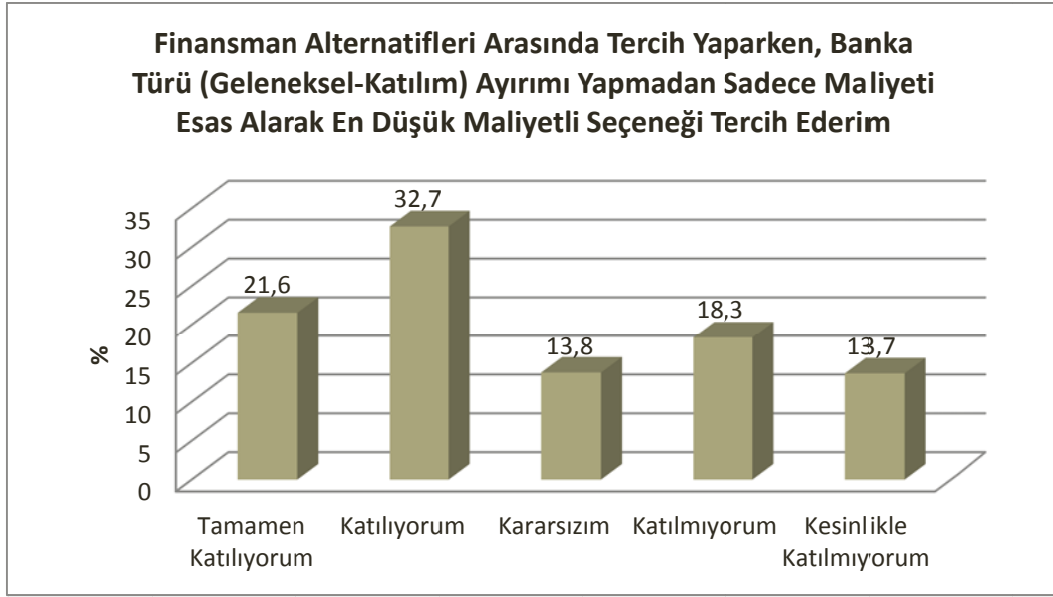
b. Finansman Sağlama Dışındaki Bankacılık Hizmetleri

Grafik 47: Diğer Bankacılık Hizmetlerinde Banka Tercihi

Grafik 47, katılımcıların finansman dışındaki tahsilat, ödeme, havale, EFT, çek karnesi, kredi kartı, sigorta vb. işlemlerde hangi banka türünü tercih ettiklerini göstermektedir. Buna göre katılımcıların %40'lık bir kesimi KB'ı tercih ederken, %60 GB'ı tercih etmektedir. Bu sonucun temel nedeni, GB'ın daha eski bankacılık tecrübesi, yaygın şube ağı, hizmet kalitesi, beşeri sermaye ve ürün çeşitlendirme avantajlarıdır. Katılımcıların çoğunluğu faizli işlem yapmadıktan sonra, geleneksel banka ile çalışmanın İslami açıdan sakıncalı olmadığını düşünmektedir. Bu bulgunun KB açısından işaret ettiği en önemli husus, KB'nın hizmet kalitesi, teknolojik altyapı ve şubeleşme açısından kendilerini biraz daha geliştirmelerinin gerektiğidir.

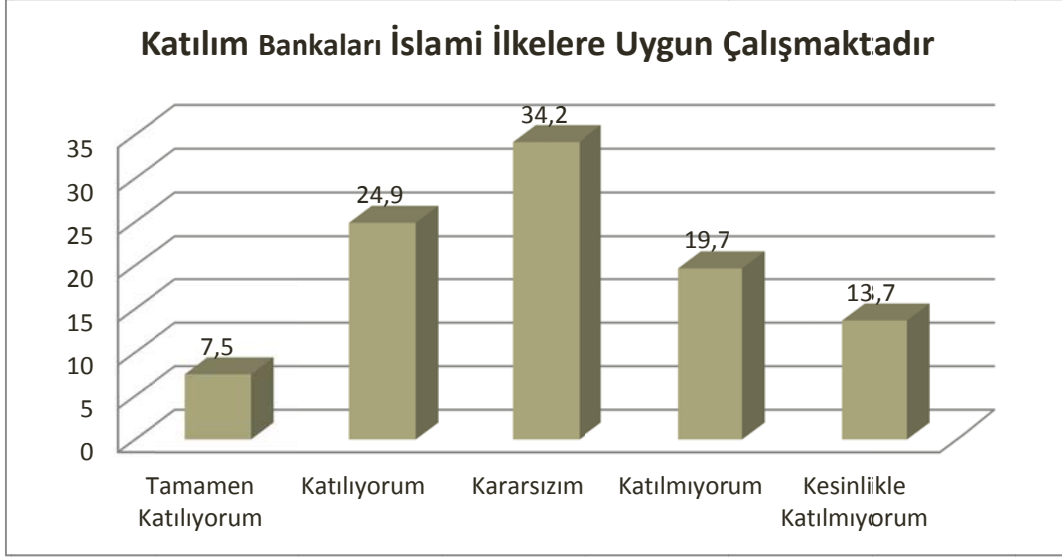
c. Finansman Maliyetinin Belirleyiciliği

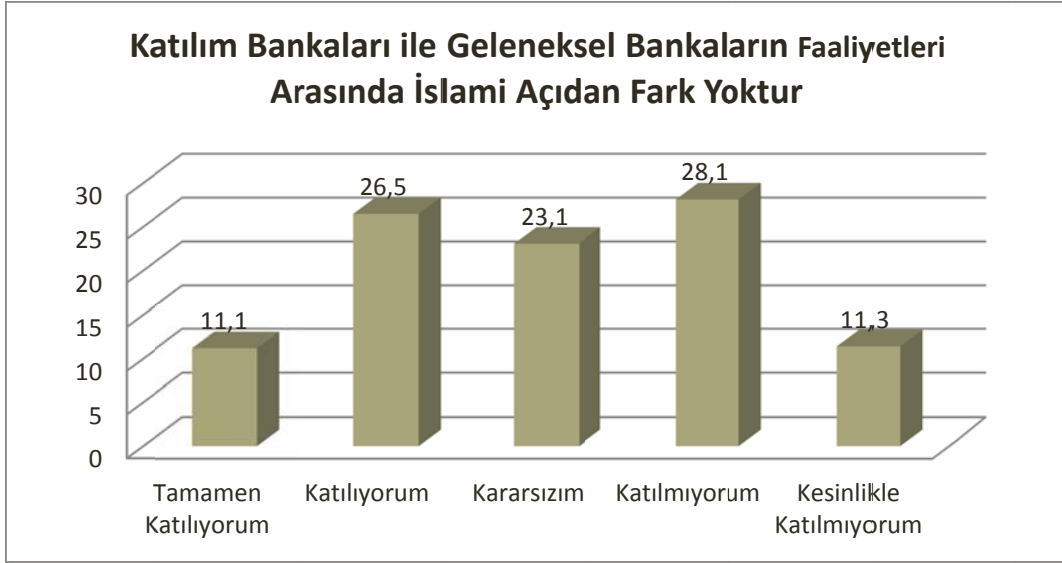
Grafik 48: Finansman Kaynağı Tercihinde Sadece Maliyeti Esas Alma

Araştırmanın en kritik sorularından biri budur. Katılımcılara “finansman alternatifleri arasında tercih yaparken, banka türü (Geleneksel-Katılım) ayırımı yapmadan sadece maliyeti esas alarak en düşük maliyetli seçeneği tercih edip etmedikleri” sorulmuştur. Grafik 48'e göre %54, yani katılımcıların yarısından fazlası finansman ihtiyaçlarını karşılamada faizli-faizsiz banka ayırımı yapmadan sadece maliyet unsurunu dikkate alıp, en düşük maliyetli olanı tercih etmektedirler. Bir başka deyimle bu %54'lük kesim, eğer geleneksel bankanın sağladığı faizli kredinin maliyeti, katılım bankalarının sağladığı finansmanın maliyetinden düşükse, geleneksel bankanın kredisini kullanmaktadır. Sadece %32'lik bir kesim her ne olursa olsun (maliyeti yüksek de olsa) KB finansmanını tercih etmektedir. Bu sonuç da Türkiye'de işadamlarının dini hayatı ile ticari hayatını zaman zaman farkedilir ölçüde ayırttığını işaret etmektedir. Belki özel hayatında dini ilkelere uygun davranan işadamı, ticari hayatta geleneksel İktisattaki “rasyonel” tanımına uyan bir davranış sergilemektedir. Ancak elbette Grafik 44'teki analiz burada da geçerlidir: katılımcıların önemli bir kesimi için bu durumun açıklaması “zaruretin haramı mübah kıldığı” olabilir.

d. Katılım Bankaları Gerçekten İslami mi?

Grafik 49: Katılım Bankalarının İslami İlkelere Uygunluğu Konusundaki Kanaat

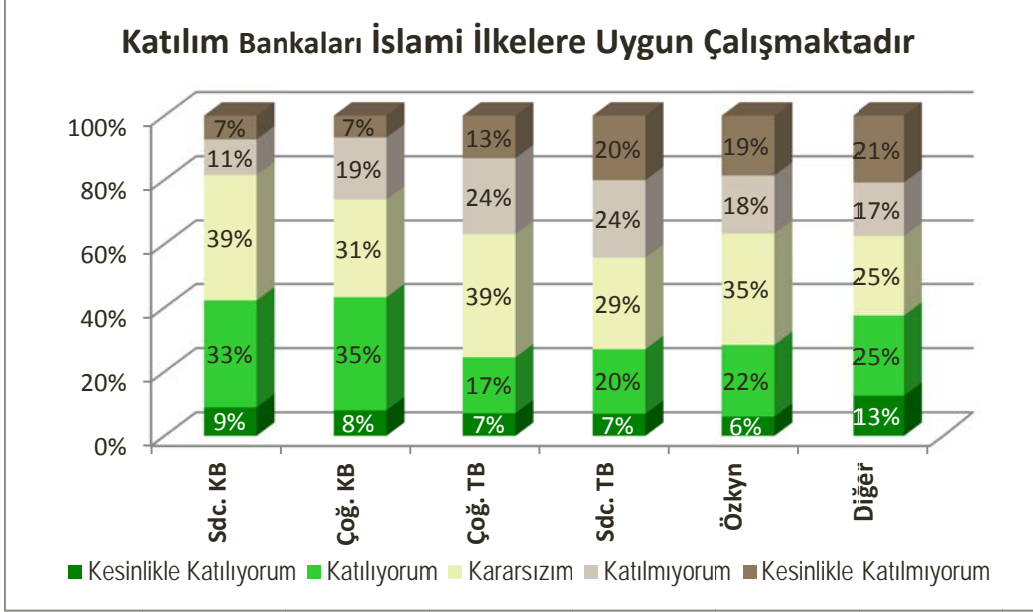

Grafik 50: Katılım Bankası ile Geleneksel Banka Arasındaki Farka İlişkin Kanaat

Yukarıdaki iki soru ile bir konudaki gerçeğin farklı yoldan ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Grafik 49'daki en çarpıcı bulgu, en yüksek oranın "kararsızım" seçeneğinde olması, yani KB'nın İslami ilkelere uygun faaliyet gösterip göstermediği konusunda net bir düşüncenin olmamasıdır. KB'nın İslami ilkelere uygun olduğu olduğunu düşünenler ile uygun olmadığını düşünenler hemen hemen aynı orandadır. Bu konuda düşüncesi net olmayanlarla, olumsuz düşünenler birlikte dikkate alınırsa yaklaşık %60'lık bir kesim, KB'nın tam olarak İslami olduğunu düşünmemektedirler. Grafik 50'deki bulgular da bu sonucu destekler mahiyettedir.

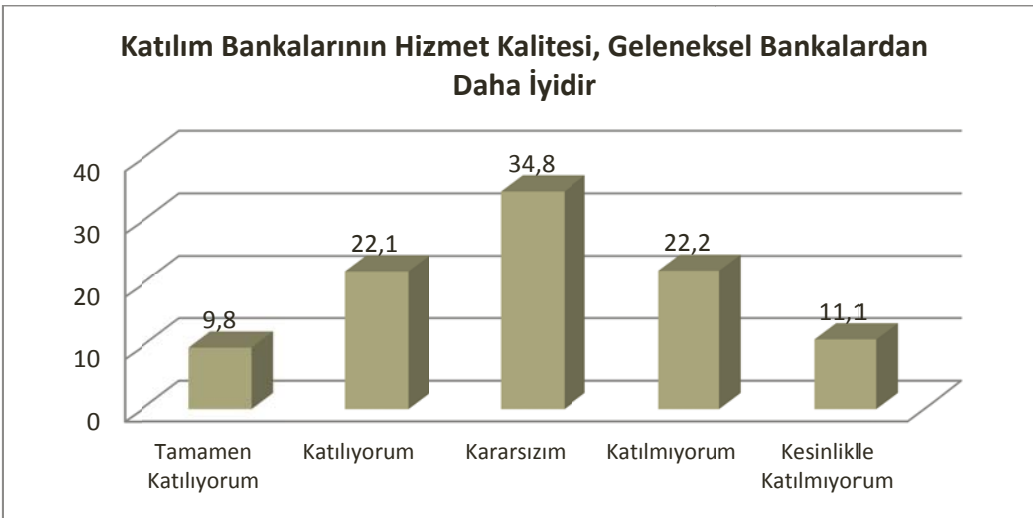
Bu sonucun arkasındaki nedenler arasında hem bu sektörde yetkin bir İslami denetim mekanizmasının olmayışı, hem de toplumdaki İslam muameleat fihri ve finansal okuryazarlık konusundaki bilgi eksikliği sayılabilir.

Grafik 51’de katılım bankalarının İslami ilkelere uygunluğu konusundaki değerlendirmenin, finansmandaki banka tercihi grupları bazında farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir.

Grafik 51: Katılım Bankalarının İslam'a Uygunluğuna İlişkin Kanaatin Finansman Tercihleri Bazında Analizi

Böylesi bir çapraz analiz ile, finansman eğilimleri ile katılım bankalarına bakış arasında bir tutarlılık olup olmadığı incelenmektedir. KB’ların İslami ilkelere uygun olduğunu düşünenlerin, finansmanda ağırlıklı olarak elbette KB tercih etmeleri beklenir. Tersten ifade edersek, finansmanda KB tercih edenlerin, bu bankaların İslami ilkelere uygun faaliyet gösterdiğine inanmaları beklenir. Bulgulara göre, sadece ve çoğunlukla KB grupları toplamının %42’si, bu bankaların İslami ilkelere uygun çalıştığını düşünmektedir. %50’yi bile bulmayan bu oran, beklentilerin altındadır. Öte yandan, Katılım Bankalarının İslami olmadığını düşünenlerin de bankacılık sektöründen uzak durmaları ve ağırlıklı olarak özkaynağı tercih etmeleri beklenir. Rakamlar, bu hipotezi de doğrular nitelikte değildir.

Grafik 52: Katılım Bankası ve Geleneksel Bankaların Hizmet Kalitesi Bakımından Mukayesesi

Bu soru, katılımcıların gözünde KB'daki hizmet kalitesinin, GB'lara göre daha iyi olup olmadığını araştırmaktadır. Sonuçlar, İslami finans sektöründeki yetkililerin dikkate alınması gereken bir sorunu işaret etmektedir. Katılımcıların sadece üçte biri KB'daki hizmet kalitesinin GB'lara göre daha iyi olduğunu düşünmektedir. Hiçbir fikri olmayanların da bu denli bir oranda olması (%35) müşteri tatmininin yüksek düzeyde olmadığını göstermektedir. Bu sorunun arkasındaki nedenlerden en başta geleni muhtemelen sektörün bilhassa kendi beşeri sermayesini henüz yeterince oluşturamamış olmasıdır. Dolayısıyla hizmet kalitesi sorunu, zaman içinde sektörün beşeri sermaye, şubeleşme ve teknoloji alanlarında göstereceği gelişmelerle çözülebilecektir.

Katılım bankacılığı ile ilgili sorularda zaman zaman tutarlı sonuçlar elde edilememesinin altında yatan temel sorun "kararsızlar" grubunun büyüklüğüdür. "Kararsızım", tüm banka türü tercihlerinde en yüksek oranda olan değerlendirme cevabıdır. Bu durum, önceki bölümde de zikredildiği gibi finans, İslami finans ve İslam muamele hukuku konusundaki bilgi ve farkındalık eksikliğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Araştırma bulgularına göre Türkiye'de dindar/muhafazakâr işadamları "İslam ekonomisi" alanının varlığına inanmakta, mevcut durumun teoride ve uygulamada yeterli olmadığını düşünmekle beraber gerekli çalışmalar yapıldığında İslam ekonomisi ve finansına ilişkin enstrümanların bugünün ihtiyaçlarını karşılayacağını düşünmektedirler. İslam ekonomisinin sosyalizm ve piyasa ekonomisi parantezine almak niyetinde olmamakla beraber, piyasa ekonominin İslam ekonomisine uygunluğu savına daha yüksek bir oranda destek vermektedirler.

Araştırma bulguları, Türkiye'de İslami Finans konusundaki problemlerin dört başlık altında özetlenebileceğini göstermektedir: 1) İslami finans konusundaki farkındalık ve bilgi eksikliği, 2) İslami finans konusunda açık ve güvenilir bir denetim mekanizmasının eksikliği, 3) Katılım bankalarının geleneksel bankalarla olan rekabet sorunları, 4) Katılım bankalarının insan sermayesi ve hizmet kalitesi konusundaki sorunlar.

Bu alanlarda çözüm adına gerekli adımlar atılır ve iyileştirmeler sağlanırsa İslami finans, reel ekonomiden koparak aşırı finansallaşma eğiliminde olan geleneksel finans sisteminin tersine, tamamen reel katma değere endeksli bir yapıda ülke ekonomisinin gelişmesine daha da önemli katkılar sağlayacaktır.

Son olarak, gerçek anlamıyla bir İslami finans sisteminin başarılması, ancak bu sistemin tüm taraflarının ve paydaşlarının, yani İslami finans kuruluşları, bu kuruluşlara fon sağlayan tasarruf sahipleri, bu kuruluşlardan fon kullanan işadamları ve hane halkı ve nihayet düzenleyici otoritelerin ahlak ve insan temelli bir ekonomi anlayışını içselleştirmesi ile mümkün olabilecektir.